

Het recht van de wereldhandelsorganisatie: een verkenning

Jan WOUTERS*
Bart DE MEESTER**

* Hoogleraar internationaal recht en recht der internationale organisaties, KU Leuven; *Of Counsel*, Linklaters De Bandt, Brussel.

** Wetenschappelijk medewerker, Instituut voor Internationaal Recht/Leuven Interdisciplinary Research Group on International Agreements and Development (LIRGIAD).

Inleiding

1. Het recht van de Wereldhandelsorganisatie ('WTO') ontwikkelt zich bijzonder snel tot een eigen rechtstak met steeds belangrijker repercussies op het nationale (en EU-) recht en beleid.¹ Toch is het WTO-recht omwille van zijn techniciteit en complexiteit vaak onvoldoende bekend. Om die redenen poogt deze bijdrage de niet-gespecialiseerde jurist een inleiding te bieden tot, en een

¹ Het aantal publicaties over WTO-recht neemt exponentieel toe. Melding kan o.a. worden gemaakt van volgende algemene werken: M. BÉLANGER, *Institutions économiques internationales: la mondialisation économique et ses limites*, Parijs, Economica, 1997, 6e ed., 218 p.; M.C.E.J. BRONCKERS, *A Cross-Section of WTO Law*, Londen, Cameron May, 2000, 300 p.; D. CARREAU en P. JUILLARD, *Droit international économique*, Parijs, L.G.D.J., 1998, 4e ed., xxxvi + 720 p.; L. CUYVERS en B. KERREMANS, *Internationale economische organisaties*, Leuven, Garant, 1997, 332 p.; I. FLETCHER, L. MISTELIS en M. CREMONA (eds.), *Foundations and Perspectives of International Trade Law*, Londen, Sweet & Maxwell, 2001, xxxii + 567 p.; T. FLORY, *L'Organisation mondiale du commerce. Droit institutionnel et substantiel*, Brussel, Bruylant, 1999, 248 p.; J. FONTANEL, *Organisations économiques internationales*, Parijs, Masson, 1995, 2e ed., 186 p.; M. HERDEGEN, *Internationales Wirtschaftsrecht: ein Studienbuch*, München, Beck, 1995, 2e ed., xiv + 251 p.; J.H. JACKSON, *The World Trading System. Law and Policy of International Economic Relations*, Cambridge, MIT Press, 1997, 2e ed., viii + 441 p.; Id., *The World Trade Organization. Constitution and Jurisprudence*, Londen, Royal Institute of International Affairs, 1998, xiv + 193 p.; J.H. JACKSON, W.J. DAVEY en A.O. SYKES, *Legal Problems of International Economic Relations. Cases, Materials and Text*, St. Paul, West, 2002, 4e ed., li + 1245 p.; A.O. KRUEGER (ed.), *The WTO as an International Organization*, Chicago, University of Chicago Press, 1998, xvi + 425 p.; A.F. LOWENFELD, *International Economic Law*, Oxford, Clarendon Press, 2002, xlv + 776 p.; A.H. QURESHI, *International Economic Law*, Londen, Sweet & Maxwell, 1999, xxviii + 417 p.; J.-J. REY en J. DUTRY, *Institutions économiques internationales*, Brussel, Bruylant, 2001, 3e ed., 229 p.; K.A. SCHACHTSCHNEIDER en A. EMMERICH-FRITSCHKE, *Rechtsfragen der Weltwirtschaft*, Berlin, Duncker & Humblot, 2002, 514 p.; P.-T. STOLL en F. SCHORKOPF, *WTO. Welthandelsordnung und Welthandelsrecht*, Keulen, Heymann, 2002, xvii + 294 p.; M.J. TREBILCOCK en R. HOWSE, *The Regulation of International Trade*, Londen – New York, Routledge, 1999, 2e ed., xiv + 612 p.; H. VAN HOUTTE, *The Law of International Trade*, Londen, Sweet & Maxwell, 2001, 2e ed., xli + 429 p.; S.A. VOITOVICH, *International Economic Organizations in the International Legal Process*, Dordrecht, Nijhoff, 1995, 199 p.; J.H.H. WEILER (ed.), *The EU, the WTO and the NAFTA: Towards a Common Law of International Trade?*, Oxford, Oxford University Press, 2001, xx + 238p.; W. WEIß, C.W. HERRMANN en C. OHLER, *Welthandelsrecht*, München, Beck, 2003, xxvii + 491p.; zie tevens de talrijke lezenswaardige bijdragen in M. BRONCKERS en R. QUICK (eds.), *New Directions in International Economic Law. Essays in Honour of John H. Jackson*, Den Haag, Kluwer Law International, 2000, xii + 595 p., en in P. MENGOLZI (ed.), *International Trade Law on the 50th Anniversary of the Multilateral Trading System*, Milaan, A. Giuffrè, 1999, viii + 1068 p. Daarnaast komt het WTO-recht aan bod in een bijzonder groot aantal tijdschriftartikelen. Naast de algemene tijdschriften op het gebied van het internationaal recht en het economisch recht kan met name melding worden gemaakt van de vaktijdschriften *International Trade Law and Regulation*, *Journal of International Economic Law*, *Journal of World Trade* en *World Trade Review*.

Havana in maart 1948, trad het nooit in werking.⁶ De GATT bleef ‘voorlopig’⁷ van toepassing en ontwikkelde zich over de jaren tot een *de facto* internationale organisatie met een secretariaat in Genève.

3. Ondanks een moeizame start, bleek de GATT een succesverhaal: acht grote onderhandelingsronden in GATT-verband hebben tot grote verminderingen van tarieven en andere handelsbelemmeringen geleid.⁸ Zij bleek echter steeds minder aangepast aan de nieuwe omstandigheden van de wereldhandel in de jaren 1980. De rechtsonzekerheid omtrent de voorlopige toepassing, de afwezigheid van een echt institutioneel raamwerk, de rigiditeit van de herzieningsprocedure (die aanleiding gaf tot de totstandkoming van allerlei ‘codes’) en gebrekkige bevoegdheden inzake regelgeving en geschillenbeslechting noopten tot herziening.⁹ Bovendien was men er met de GATT wel in geslaagd om tarieven tot een relatief laag niveau te brengen, maar opeenvolgende recessies in de jaren ‘70 en vroege jaren ‘80 brachten overheden ertoe om andere (niet-tarifaire) handelsbeperkingen in te voeren. Steeds meer groeide de behoefte aan rechtszekerheid en voorspelbaarheid in het internationale handelsbestel, alsook het besef dat eenieder het meeste baat heeft bij een op rechtsregels – en niet op economische macht – gefundeerd multilateraal handelssysteem (*‘rules-based system’*). De ‘Uruguay-ronde’ (1986-1994) bracht een verregaande vernieuwing te weeg.¹⁰ Het Marrakesh-Akkoord richtte de Wereldhandelsorganisatie

Commentaar met overzicht van rechtspraak en rechtsleer, Antwerpen, Kluwer, 1995, 263.

- 6 Het bleek niet mogelijk de instemming vanwege het Amerikaanse Congres te verkrijgen voor het ‘Havana Charter’. Ook latere pogingen in de jaren 1950 om een – veel minder ambitieuze – organisatie voor samenwerking op het gebied van handel (*‘Organization for Trade Cooperation’*, OTC) op te richten, konden deze instemming niet verkrijgen. Zie o.m. J.J. JACKSON, *The World Trading System*, 39-42; A.F. LOWENFELD, o.c., 23-26; P. DEMARET, ‘Les métamorphoses du GATT: De la Charte de la Havane à l’Organisation Mondiale du Commerce’, *J.T.D.E.* 1994, 121-130; J.-C. GRAZ, *Aux sources de l’OMC: la Charte de la Havane 1941-1950 / Precursor of the WTO: the stillborn Havana charter, 1941-1950*, Genève, Droz, 1999, 367 p.
- 7 Deze voorlopige toepassing vormde één van de ‘constitutionele’ problemen van de GATT, gelet op de onzekere internrechtelijke status van een verdrag dat nooit aan nationale parlementen ter instemming was voorgelegd.
- 8 Zie, voor een beschrijving van de verschillende onderhandelingsronden: A. HODA, *Tariff Negotiations and Renegotiations under the GATT and the WTO. Procedures and Practices*, Cambridge, Cambridge University Press, 2001, 25-52. Specifiek over de Tokyo-ronde (1973-79), zie o.a. J. STEENBERGEN, ‘De Tokyo Ronde’, *S.E.W.* 1980, 752-773.
- 9 Zie J. JACKSON, ‘Strengthening the International Legal Framework of the GATT-MTN System: Reform Proposals for the New GATT Round 1991’, in E.U. PETERSMANN en M. HILF (eds.), *The New GATT Round of Multilateral Trade Negotiations: Legal and Economic Problems*, Deventer, Kluwer, 1991, 17.
- 10 Voor een overzicht, zie o.a. J.H.J. BOURGEOIS, F. BERROD en E. GIPPINI FOURNIER (eds.), *The Uruguay Round Results. A European Lawyers’ Perspective*, Brussel, European Interuniversity Press, 1995, 541 p.; J.H. JACKSON en A.O. SYKES (eds.), *Implementing the Uruguay Round*, Oxford, Clarendon Press, 1997, xxix + 481 p.; J. STEENBERGEN, ‘De Uruguay Ronde’, *S.E.W.* 1994, 632-660; P. VAN DEN BOS-

op, een internationale organisatie met rechtspersoonlijkheid, gesteund op een degelijke verdragsbasis. Met het Marrakesh-Akkoord werden de fundamenteën gelegd van een organisatie die moet leiden tot een *‘verhoging van de levensstandaard, werkgelegenheid voor iedereen en een ruim, gestaag toenemend reëel inkomen [...] met optimaal gebruik van de mondiale hulpbronnen in overeenstemming met het doel van duurzame ontwikkeling [...]’*.¹¹

4. Het volstaat een blik te werpen op het Marrakesh-Akkoord om tot een inzicht te komen wat voor ruim scala van materies onder het WTO-recht ressorteren. De WTO-Overeenkomst zelf beslaat slechts zestien artikelen en vormt niet veel meer dan het ‘skelet’ van het WTO-stelsel.¹² Het vlees op de botten wordt gelegd door de zes bijlagen bij de Overeenkomst.

Bijlage 1 A omvat dertien *multilaterale overeenkomsten inzake de handel in goederen* (‘MATG’¹³), waaronder het GATT-akkoord van 1947 in een ietwat gewijzigde vorm als GATT 1994.¹⁴ Een aantal van deze overeenkomsten is nieuw, andere hernemen - met een aantal wijzigingen - akkoorden die in het kader van vroegere GATT-ronden waren gesloten, met dit belangrijke verschil dat GATT-partijen autonoom konden beslissen bij welk akkoord zij zich al dan niet wilden aansluiten¹⁵, terwijl zulks in de WTO niet meer gaat: men dient het gehele pakket van ‘multilaterale akkoorden’ (zie *infra* over de ‘plurilaterale akkoorden’) te aanvaarden.¹⁶ Naast GATT behoren tot de MATG overeenkomsten inzake landbouw; sanitaire en fytosanitaire maatregelen (het zgn. ‘SPS-Akkoord’; *infra*, nr. 12); textiel- en kledingproducten (een akkoord hierover was een *conditio sine qua non* voor ontwikkelingslanden); technische handelsbelemmeringen (het zgn. ‘TBT-Akkoord’, *infra*, nr. 12); met de handel verband houdende investeringsmaatregelen (‘TRIMs’)¹⁷; antidumping¹⁸; waardebepaling¹⁹; inspectie voor verzending; oorsprongsregels; procedures op het gebied van invoervergunningen; subsidies en compenserende maatregelen; vrijwaringsmaatregelen.

SCHE, ‘Het oude GATT is dood, leve de WTO. Het langverhoopte einde van een succesvol begin’, *N.J.B.* 1994, 901-905.

11 Eerste considerans preambule WTO-Overeenkomst.

12 Zo L. CUYVERS en B. KERREMANS, *o.c.*, 140.

13 *Multilateral Agreements on Trade in Goods*.

14 Bij GATT 1994 zijn een groot aantal memoranda toegevoegd die in wezen verschillende bepalingen van GATT interpreteren.

15 Een voorbeeld is de GATT-antidumping code die – ter vervanging van een eerdere antidumping code die dateerde van de Kennedy-Ronde (1962-1967) - werd aangenomen in het kader van de Tokyo-ronde en waarbij niet alle GATT-partijen partij waren. De antidumpingovereenkomst van de WTO daarentegen bindt alle WTO-leden.

16 Krachtens art. II, lid 2, WTO-Overeenkomst zijn de multilaterale handelsovereenkomsten bindend voor alle Leden.

17 ‘*Trade Related Investment Measures*’.

18 Formeel genaamd ‘Overeenkomst inzake de toepassing van Artikel VI’ van GATT 1994.

19 Formeel genaamd ‘Overeenkomst inzake de toepassing van Artikel VII’ van GATT 1994.

Bijlage 1 B bevat de *Algemene overeenkomst inzake de handel in diensten* ('GATS'²⁰). GATS vormt een raamakkoord dat sterk geïnspireerd is op GATT-beginselen maar voor de tenuitvoerlegging daarvan vooral op verdere onderhandelingsaspecten is aangewezen.

Bijlage 1 C bevat de Overeenkomst inzake de handelsaspecten van de intellectuele eigendom ('TRIPS'²¹).

Bijlage 2 bevat het, voor de effectiviteit van het WTO-recht essentiële, Memorandum van overeenstemming inzake de regels en procedures betreffende de beslechting van geschillen ('DSU'²²).

Bijlage 3 bevat de Regeling inzake toetsing van het handelsbeleid ('TPRM'²³).

Bijlage 4 tenslotte omvat twee zgn. *plurilaterale handelsakkoorden*, d.w.z. akkoorden die (anders dan de hiervoor genoemde, multilaterale overeenkomsten) niet per definitie voor alle WTO-Leden gelden: het betreft resp. een akkoord over de handel in burgerlijke luchtvaartuigen en over overheidsopdrachten.²⁴ Ofschoon zij tussen een beperkt aantal WTO-Leden (waaronder België) gesloten zijn, maken zij wel integraal deel uit van het WTO-stelsel: zo zijn de mechanismen inzake geschillenbeslechting en handelsbeleidstoetsing toepasselijk.

Het Marrakesh-Akkoord bestaat niet slechts uit deze teksten. Zijn meest volumineuze onderdeel vormen 22.500 blz. met lijsten die de verbintenissen ('commitments') in kaart brengen die individuele Leden zijn aangegaan m.b.t. welbepaalde categorieën goederen en diensten.²⁵ Die verbintenissen gaan van het verminderen en binden van de douanetarieven tot het terugbrengen van deze tarieven tot nul; met name het aantal 'gebonden' tarieven ('bound tariffs') - d.w.z. heffingstarieven die in WTO-verband zijn vastgelegd en moeilijk terug kunnen worden opgetrokken²⁶ - is aanzienlijk toegenomen²⁷, wat vooral voor

20 'General Agreement on Trade in Services', in nederlandstalige versie opgenomen in J. WOUTERS, *Bronnen van Internationaal Recht*, 793. De GATS kent acht bijlagen, die onder meer betrekking hebben op het verkeer van natuurlijke personen, luchtvervoerdiensten, financiële diensten, zeevervoerdiensten en telecommunicatie. Van 6 oktober 1995 dateren het Tweede en Derde Protocol bij deze overeenkomst, resp. m.b.t. lijsten inzake financiële diensten en het verkeer van natuurlijke personen: beide goedgekeurd bij wetten van 23 april 1998, *B.S.* 18 december 1998.

21 *Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights, Including Trade in Counterfeit Goods*.

22 *Understanding on Rules and Procedures Governing the Settlement of Disputes*; 'DSU' staat voor 'Dispute Settlement Understanding'.

23 *Trade Policy Review Mechanism*.

24 De twee andere in 1994 gesloten plurilaterale overeenkomsten, nl. betreffende de melksector en rundsvlees, werden eind 1997 beëindigd.

25 Bij GATS is er daarnaast ook een lijst waarop per Lid de tijdelijk bedongen uitzonderingen op toepassing van het beginsel van de meestbegunstigde natie voorkomen.

26 Optrekking is mogelijk, maar daartoe moet het betrokken Lid onderhandelen met de meest getroffen Leden, wat kan resulteren in compensatie aan handelspartners voor verlies van handel.

27 De ontwikkelde landen hebben hun gebonden tarieven van 78 % tot 99 % van de productlijnen opgetrokken; bij ontwikkelingslanden betreft het een stijging van 21 % tot 73 %. Gebonden tarieven leiden tot een grotere rechtszekerheid voor handelaars en investeerders.

landbouwproducten een vooruitgang uitmaakt.²⁸ Al deze lijsten vormen een integrerend onderdeel van het Marrakesh-Akkoord. Op grond van het beginsel van de meestbegunstigde natie (zie *infra*, nr. 9) moet elk WTO-Lid deze verbintenissen in beginsel²⁹ gelijk toepassen op uitvoer vanwege alle andere WTO-Leden, zelfs op uitvoer uit Leden die geen specifieke verbintenissen hebben aangegaan.³⁰

Naast deze in het kader van het Marrakesh-Akkoord opgenomen overeenkomsten heeft het WTO-acquis zich de laatste acht jaren gaandeweg uitgebreid met een aantal verdere afspraken en met een snel stijgend aantal uitspraken in het kader van het geschillenbeslechtsmechanisme. Aangezien de belangrijkste beginselen in de voornoemde overeenkomsten zijn opgenomen (zie *infra*, nrs. 7-9), spitsen de onderhandelingen zich toe op het bekomen van concrete verbintenissen vanwege Leden op het vlak van markttoegang. Zo kwam het in het kader van GATS in 1997 tot een akkoord over basistelecommunicatiediensten³¹ en een akkoord over financiële diensten.³² In het kader van GATT bereikte men in 1996 een akkoord over informatietechnologische producten.³³

5. De WTO vormt een permanent forum voor multilaterale onderhandelingen. Er wordt constant vergaderd over een zeer groot aantal onderwerpen. Zo gingen in 2000 nieuwe onderhandelingen voor landbouw en diensten van start op basis van de 'ingebouwde agenda' in de betrokken WTO-akkoorden.³⁴ Meer algemeen heeft de WTO - na de mislukking te Seattle in 1999 - op de Ministeriële Conferentie te Doha in november 2001 een nieuwe multilaterale onderhandelingsronde geopend, die de 'Doha Ontwikkelingsagenda' wordt ge-

28 Bijna alle invoerbeperkingen die niet de vorm van tarieven aannamen, zoals quota's, zijn omgezet in tarieven. Deze 'tarificatie' maakt de landbouwmarkten aanzienlijk meer voorspelbaar gelet op het gebonden karakter van de tarieven. Anderzijds staat de landbouwovereenkomst een stelsel van 'tariefquota's' toe, waarbij weliswaar lagere tarieven gelden als men onder de quota blijft, maar (soms fors) hogere als men daarboven gaat. Wel is overeengekomen dat de ontwikkelde landen hun tarieven (in het geval van tariefquota's, de hogere tarieven die buiten de quota gelden) met een gemiddelde van 36 % over 6 jaar zouden terugbrengen. Zie M. G. DESTA, *The Law of International Trade in Agricultural Products: From GATT 1947 to the WTO Agreement on Agriculture*, Den Haag, Kluwer Law International, 2002, xvii + 468 p.

29 Tenzij uiteraard een specifieke uitzondering op MFN geldt, zoals de tijdelijke MFN-uitzonderingen in het kader van de GATS; zie *infra*, nr. 15.

30 Dit leidt weliswaar tot een zgn. 'free rider' probleem: zie R. FRID, 'Multilateral liberalization of trade in services under the GATS', *S.E.W.* 1998, 414.

31 Vierde Protocol bij de Algemene Overeenkomst inzake de Handel in Diensten, gedaan te Genève op 15 april 1997 (goedgekeurd bij wet van 23 april 1998, *B.S.* 11 augustus 1998).

32 Vijfde Protocol bij de Algemene Overeenkomst inzake de Handel in Diensten, gedaan te Genève op 27 februari 1998 (goedgekeurd bij wet van 12 januari 1999, *B.S.* 11 december 1999).

33 Overeenkomst inzake de handel in informatietechnologieproducten, gedaan te Singapore op 13 december 1996, goedgekeurd bij besluit van de Raad van de EU van 24 maart 1997, *PB* 1997, L 155, 1.

34 Zie art. 20 van de Overeenkomst inzake Landbouw; art. XIX GATS. Zie o.a. ook de ingebouwde agenda in art. 27.3.B TRIPs (octrooierbaarheid).

noemd.³⁵ Door de mislukking van de Ministeriële Conferentie van Cancún in september 2003 hebben de onderhandelingen vertraging opgelopen en zijn zij pas begin 2004 hervat.³⁶ Of het vooropgestelde doel, nl. een akkoord uiterlijk op 1 januari 2005, gehaald kan worden, lijkt in toenemende mate onzeker.

II. Doelstellingen en basisbeginselen van de WTO

A. Doelstellingen

6. De WTO heeft krachtens art. III WTO-Overeenkomst vijf belangrijke functies. De eerste en ruimste taak van de WTO bestaat in het beheer en de tenuitvoerlegging van de multi- en plurilaterale handelsovereenkomsten die samen de WTO-overeenkomsten vormen. Vervolgens biedt de WTO het forum voor multilaterale besprekingen tussen de Leden.³⁷ De WTO is het onderhandlingsforum voor wat betreft verdere onderhandelingen over de verschillende bestaande onderhandelingsakkoorden. Daarnaast kan ze ook als forum dienen wanneer de Ministeriële Conferentie besluit nieuwe onderwerpen bij de WTO te betrekken. De derde taak van de WTO bestaat erin om oplossingen te zoeken wanneer er handelsgeschillen rijzen tussen de WTO-Leden omtrent de verschillende akkoorden. Het WTO-geschillenbeslechtsmechanisme komt verder aan de beurt (*infra*, nrs. 24-26). Bovendien toetst de WTO, als vierde taak, het nationale handelsbeleid van de WTO-Leden periodiek³⁸ aan de akkoorden. De Regeling inzake de toetsing van het handelsbeleid moet aldus bijdragen tot een *'vlotte werking van het multilaterale handelsstelsel als gevolg van een grotere doorzichtigheid van en meer inzicht in het handelsbeleid en de handelspraktijken van de Leden'*.³⁹ Tenslotte werkt de WTO ook samen met andere internationale instellingen die zich bezighouden met het formuleren van mondiaal economisch beleid. Zo heeft de WTO een samenwerkingsovereenkomst met het IMF en de Wereldbank gesloten en coördineert zij haar optreden met

35 Zie de zgn. 'Doha Ministeriële Verklaring' van de Vierde Ministeriële Conferentie, aangenomen op 14 november 2001, WT/MIN(01)/DEC/1, beschikbaar op http://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/min01_e/mindecl_e.htm. Zie o.a. S.P. SUBEDI, 'The road from Doha: the issues for the Development Round of the WTO and the future of international trade', 52 *I.C.L.Q.* 2003, 425-446; PH. VINCENT, 'Les résultats de la quatrième Conférence ministérielle de l'OMC: vers un cycle du développement?', *T.B.I.R.* 2003, 111-130.

36 Zie voor het EU-perspectief, Commissie EG, *Mededeling van de Commissie aan de Raad en het Europees Parlement: Hervatting van de DDA-onderhandelingen - het EU-perspectief*, 26 november 2003, COM(2003) 734.

37 Er wordt soms geopperd dat de WTO niet meer dan een reusachtige 'onderhandelingsstafel' is. Zie WTO, *Understanding the WTO*, Genève, WTO Secretariat, 2003, 9.

38 De periodiciteit verschilt: de vier Leden met het grootste aandeel in de wereldhandel (EG, V.S., Japan en Canada) worden om de twee jaar getoetst, de volgende 16 Leden om de vier jaar en de andere Leden om de 6 jaar, zij het dat voor de minstontwikkelde landen langere perioden kunnen worden vastgesteld: Regeling inzake toetsing van het handelsbeleid, C.ii.

39 Regeling inzake toetsing van het handelsbeleid, A.i.

deze instellingen.⁴⁰ Anders dan de twee voornoemde instellingen is de WTO evenwel geen gespecialiseerde organisatie van de Verenigde Naties, hoewel daar, ook in ons land, stemmen voor opgaan.⁴¹

B. Basisbeginselen

7. Het materiële recht van de WTO is bijzonder omvangrijk en uiterst technisch. De basisbeginselen zijn op zich niet moeilijk, maar de duivel zit in de details: men dient per overeenkomst na te gaan welke rol de beginselen vervullen in het raamwerk van die overeenkomst en in welke mate zij gelding vinden, aangezien het voorkomt dat een beginsel maar operationeel wordt door specifieke verbintenissen van de WTO-Leden of dat (tijdelijke) uitzonderingen gelden. Ofschoon de grondbeginselen van de GATT het gehele WTO-recht doordesemen, is oplettendheid geboden: bij strijdigheid prevaleert de specifieke overeenkomst.⁴² Er kunnen twee basisbeginselen worden onderscheiden: markttoegang en non-discriminatie. Hierop gelden telkens verscheidene uitzonderingen. Deze beginselen worden hier kort toegelicht om verder te worden uitgewerkt bij de bespreking van de verschillende akkoorden.

8. Het *beginsel van de markttoegang* is als zodanig geen operationele norm, maar wordt uitgewerkt in verscheidene WTO-regels die telkens berusten op concessies waarover overeenstemming werd bereikt 'op grondslag van wederkerigheid en wederzijds voordeel'.⁴³ Economische operatoren uit de verschillende WTO-Leden dienen in beginsel onbelemmerde toegang te krijgen tot de markt van een ander Lid. Hoewel douaneheffingen ongetwijfeld de toegang belemmeren, zijn zij onder het WTO-recht als zodanig niet verboden.⁴⁴ De

40 Zie art. III, lid 5, WTO-Overeenkomst en de bij deze overeenkomst gevoegde *Verklaring inzake de bijdrage van de Wereldhandelsorganisatie om te komen tot een grotere samenhang in het mondiale economische beleid*, punt 5. Op 9 december 1996 ondertekende de WTO een samenwerkingsovereenkomst met het IMF, op 28 april 1997 met de Wereldbank.

41 Zie de aanbevelingen van de Parlementaire Werkgroep 'Globalisering' van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, nr. 2.1.5 (*Parl. St.*, 2002-2003, nr. 50, doc. 2330/003, gebaseerd op het verslag van de externe deskundigen, doc. 2230/001-002), zoals goedgekeurd door de Kamer bij Motie van 13 maart 2003 (doc. 2230/004). Overigens is de WTO wel vertegenwoordigd in de *United Nations System Chief Executives Board for Coordination* ('CEB'), maar dit orgaan werkt niet naar behoren: zie voor een nadere analyse J. WOUTERS m.m.v. C. RYNGAERT, 'Naar een sterkere juridische en institutionele omkadering van de globalisering', *Parl. St.*, 2002-2003, nr. 50, doc. 2330/001, (93), 108-110.

42 Zie, m.b.t. strijdigheden tussen GATT en bepalingen van andere overeenkomsten inzake handel in goederen, de 'algemene noot voor de interpretatie betreffende bijlage 1A' in de aanhef van Bijlage 1A bij de WTO-Overeenkomst. Dit betekent echter niet dat de specifieke overeenkomsten in de plaats komen van GATT 1994. Ze dienen samen gelezen te worden en bij conflict tussen bepalingen zullen de bepalingen van de specifieke overeenkomst prevaleren. Zie Appellate Body rapport: Brazil – Measures Affecting Dissected Coconut, WT/DS22/AB/R (21 februari 1997), 13.

43 Zie o.a. derde considerans preambule en art. XXVIII *bis* GATT; derde considerans preambule GATS.

44 Art. II.1 (a) en (b), eerste zin, GATT.

WTO-Leden dienen wel de gedane concessies te respecteren. Zoals hoger aangegeven, maakten de douaneheffingen het voorwerp uit van herhaaldelijke onderhandelingsronden in het kader van GATT en zijn als gevolg daarvan de invoerheffingen op industriële producten gaandeweg verminderd van 40 % in de jaren 1940 tot tussen 3 en 5 % vandaag. Andere heffingen dan douaneheffingen kunnen enkel voor zover ze in een lijst ('*schedule*') per Lid vermeld zijn.⁴⁵ Non-tarifaire beperkingen op de hoeveelheid ingevoerde producten of diensten, d.w.z. zogenaamde kwantitatieve beperkingen⁴⁶ ('*quantitative restrictions*'), zijn in beginsel verboden⁴⁷ (zie m.b.t. GATT, *infra*, nr. 10). Verder worden ook andere non-tarifaire belemmeringen aan banden gelegd.⁴⁸

9. Het volstaat niet dat er toegang is tot de markt van andere WTO-Leden: deze toegang moet ook op niet-discriminatoire wijze kunnen plaatsvinden. Het beginsel van *non-discriminatie* is ongetwijfeld het *leitmotiv* van het gehele WTO-recht⁴⁹ en kent twee verschijningsvormen in de WTO-bepalingen omtrent goederen, diensten en intellectuele eigendom. Enerzijds mag een Lid niet discrimineren tussen zijn verschillende handelspartners onderling. Dit is het beginsel van de meestbegunstigde natie ('*most-favoured nation*', MFN).⁵⁰ Als een Lid een voordeel toekent aan een ander Lid, dient dit meteen ook voor alle andere Leden te gelden. Anderzijds mag een Lid, eenmaal de buitenlandse producten of diensten zijn grens overschreden hebben, hieraan in beginsel geen minder gunstige behandeling geven dan diegene welke de eigen, binnenlandse producten of diensten krijgen. De ingevoerde producten of diensten moeten m.a.w. een nationale behandeling ('*national treatment*') krijgen.⁵¹

De WTO-overeenkomsten voorzien evenwel in uitzonderingen op deze basisbeginselen. Het gaat hierbij om een, soms delicate, afweging tussen vrijhandel en andere doelstellingen. De uitzonderingen moeten toelaten dat WTO-Leden soevereine⁵² beleidskeuzes kunnen maken zonder hierbij evenwel onevenredi-

⁴⁵ Art. II.1 (b), tweede zin, en II.2 GATT.

⁴⁶ Bv. contingentering of invoervergunningen.

⁴⁷ Art. XI GATT en art. XVI.2 GATS.

⁴⁸ Zie met name het TBT-Akkoord en het SPS-Akkoord (*infra*, nr. 12) alsmede art. XVI.1 GATS.

⁴⁹ Destijds werd opgemerkt dat het beginsel geen regel van internationaal gewoonterecht vormt: zie J.H. JACKSON, *The World Trading System*, Indianapolis, Bobbs-Merill, 1969, 250-251.

⁵⁰ Opgenomen in art. I GATT, art. II GATS en art. 4 TRIPs. Zie o.m. M. BROESKAMP, *Meistbegünstigung und Gegenseitigkeit im GATT*, Keulen, Heymann, 1990, 145 p.; W. SCHWARTZ en A. SYKES, 'Towards a Positive Theory of the Most Favoured Nation Obligation and its Exceptions in the WTO/GATT system', *International Review of Law and Economics* 1996, 27-51; UNCTAD, *Most-favoured-nation treatment*, New York, United Nations, 1999, viii + 54 p.

⁵¹ Opgenomen in art. III GATT, art. XVII GATS en art. 3 TRIPs. Zie voor een uitgebreide bespreking o.m. G. VERHOOSSEL, *National Treatment and WTO dispute settlement: Adjudicating the boundaries of regulatory autonomy*, Oxford, Hart, 2002, xi + 124 p.

⁵² Er bestaat een vrees voor een indirecte, 'sluipende overheveling' van bevoegdheden van de Leden naar de WTO. Bovendien wordt gevreesd dat de WTO-besluitvorming niet voldoende democratische garanties biedt. Zie omtrent de legitimiteits- en democratiediscussie betreffende de WTO o.a. J. ATIK, 'Democratizing

ge belemmeringen voor het handelsverkeer te creëren.⁵³ De ervaring leert dat het bij betwisting meer dan eens aan de panels en het *Standing Appellate Body* (*infra*, nrs. 24-25) toekomt om deze afweging te maken, mede aan de hand van het proportionaliteitsbeginsel: de vraag is dan of de belemmering, ingegeven door een andere doelstelling dan de vrije handel, in redelijke verhouding staat tot de waarde van het nagestreefde doel.⁵⁴

III. Overzicht van de belangrijkste WTO-akkoorden

A. GATT

10. Zoals vermeld, bestond de GATT reeds lang vóór de WTO. Toen deze laatste in 1994 werd opgericht, werd de 'GATT 1947', in licht gewijzigde vorm als 'GATT 1994'⁵⁵, als bijlage toegevoegd aan de WTO-Overeenkomst. Het doel van GATT bestaat erin een zekere, stabiele en voorspelbare omgeving te creëren voor handelaars waardoor zij op eerlijke en gelijke voet kunnen concurreren.⁵⁶ Aangezien het niet mogelijk was alle protectionistische maatregelen van bij het begin te doen verdwijnen, werd geopteerd voor een systeem waarbij de markttoegang zo weinig mogelijk wordt belemmerd.⁵⁷ Daartoe worden in de

the WTO', *George Washington International Law Review* 2001, 451-472; M. BRONCKERS, 'Betere regels voor een nieuw millennium. Een waarschuwing tegen ondemocratische ontwikkelingen in de WTO', *S.E.W.* 1999, 414-423; P. M. GERHART, 'The Two Constitutional Visions of the World Trade Organisation', *University of Pennsylvania Journal of International Economic Law* 2003, 1-75; R. HOWSE, 'How to Begin to Think About the 'Democratic Deficit' at the WTO', Draft paper, 2002, beschikbaar op http://faculty.law.umich.edu/rhowse/Drafts_and_Publications/howse7.pdf; R. HOWSE en K. NICOLAIDIS, 'Enhancing WTO Legitimacy: Constitutionalization or Global Subsidiarity?', *Governance* 2003, 73-94; L. WALLACH en M. SFORZA, *Whose Trade Organization? Corporate Globalization and the Erosion of Democracy: An Assessment of the World Trade Organization*, Washington D.C., Public Citizen, 1999, xii + 229 p.

53 Deze afweging werd o.m. gemaakt in Appellate Body Rapport: EC – Measures affecting asbestos and asbestos-containing products, WT/DS135/AB/R (12 maart 2001); Appellate Body Rapport: EC – Measures Concerning Meat and Meat Products (Hormones), WT/DS26/AB/R en WT/DS48/AB/R (16 januari 1998); Appellate Body Rapport: US – Import prohibition of certain shrimp and shrimp products, WT/DS58/AB/R (12 oktober 1998).

54 Het Appellate Body stelde dienaangaande: 'It seems to us that a treaty interpreter assessing a measure claimed to be necessary to secure compliance of a WTO-consistent law or regulation may, in appropriate cases, take into account the relative importance of the common interests or values that the law or regulation to be enforced is intended to protect. The more vital or important those common interests or values are, the easier it would be to accept as 'necessary' a measure designed as an enforcement instrument.' Appellate Body Rapport: Korea – Measures affecting imports of fresh, chilled and frozen beef, WT/DS161/AB/R en WT/DS169/AB/R (11 december 2000), para. 162.

55 Bij GATT 1994 zijn een groot aantal memoranda toegevoegd die in wezen verschillende bepalingen van de GATT interpreteren.

56 INTERNATIONAL TRADE CENTER/COMMONWEALTH SECRETARIAT, *Business Guide to the World Trading System*, Londen, Commonwealth Secretariat, 1999, 55.

57 Zie B. HOEKMAN en M. KOSTECKI, *o.c.*, 145.

eerste plaats kwantitatieve beperkingen in beginsel verboden⁵⁸ en geldt als uitgangspunt dat een WTO-Lid zijn handel principieel enkel kan beschermen door tarieven. Tarieven zijn heffingen op producten die de douanegrens overschrijden.⁵⁹ Ze zijn te verkiezen boven kwantitatieve beperkingen aangezien deze laatste het handelsvolume vastleggen op een bepaald niveau. Tarieven daarentegen laten in beginsel gelijk welk volume aan import toe, alleen moet daarvoor een bepaalde prijs worden betaald. In een aantal uitzonderlijke gevallen blijven kwantitatieve beperkingen evenwel mogelijk. Het betreft meer bepaald⁶⁰ tijdelijke uitvoerverboden of -beperkingen indien er een kritiek tekort aan voedingsmiddelen dreigt, invoer- en uitvoerverboden of -beperkingen ter toepassing van classificatie-, rangschikkings- of verhandelingsregels inzake producten bestemd voor de internationale handel, en invoerbeperkingen inzake landbouw- of visserijproducten ter uitvoering van bepaalde overheidsmaatregelen.⁶¹ Eenmaal WTO-Leden enkel nog via tarieven hun productie beschermen, is het de bedoeling deze tarieven geleidelijk te verlagen. Daarom onderhandelen de Leden in het kader van de WTO onderling om hun tarieven vast te leggen en te reduceren.⁶² Het vastleggen van de tarieven is de resultante van een onderhandelingsproces waarin wordt gegeven en genomen. Een land met handelsbelangen in een bepaald product zal lage tarieven bij een ander land proberen te verkrijgen voor dat product. Dat andere land zal dan weer lagere tarieven proberen te verkrijgen voor zijn producten.

58 Art. XI GATT: '*Behalve rechten, belastingen of andere heffingen mag geen verdragsluitende partij enig verbod of enige beperking, toegepast hetzij door middel van contingenten of invoer- of uitvoervergunningen, hetzij door middel van andere maatregelen, opleggen of handhaven op de invoer van een product van oorsprong uit het grondgebied van een andere verdragsluitende partij [...]'*. Het verbod strekt zich zowel tot import- als export-quota's uit.

59 De meeste tarieven zijn *ad valorem*, d.w.z. ze worden geheven als een percentage op de prijs van het geïmporteerde product. Tarieven kunnen ook specifiek per eenheid van een product worden geheven, bv. een bepaald bedrag geheven per liter wijn. Tenslotte kan er ook een combinatie van beide plaatsvinden. De GATT heeft geen uitgesproken voorkeur voor een bepaald soort douanetarief. Niettemin zijn *ad valorem* tarieven het meest transparant: doordat een percentage op de prijs wordt geheven, is de impact van de tarieven op de prijs duidelijk te zien.

60 Art. XI.2 (a)-(c) GATT.

61 Deze materie ligt zeer gevoelig. Ontwikkelingslanden passen quota's toe op de invoer van gesubsidieerde producten uit de EU en de VS. De EU (juridisch correcter: de EG) legt op haar beurt beperkingen op door variabele in plaats van vaste tarieven toe te passen op bepaalde landbouwproducten. In het kader van de WTO-Overeenkomst inzake de landbouw is het de bedoeling op termijn ook deze restricties af te bouwen. Alleszins moeten nog bestaande kwantitatieve beperkingen en andere niet-tarifaire maatregelen worden vervangen door tarieven (zgn. '*tariffication*'). De tarieven worden zo berekend dat het niveau van bescherming hetzelfde is als onder de kwantitatieve beperking (zogenaamde '*tariefquota*') (art. 4 Overeenkomst inzake de landbouw). Het was de bedoeling op de Ministeriële Conferentie te Cancún een akkoord te bereiken terzake, wat niet gelukt is en wat mede heeft bijgedragen tot het mislukken van de conferentie.

62 Zoals hoger aangestipt (*supra*, nr. 4) is met name het aantal 'gebonden' tarieven (*bound tariffs*) aanzienlijk toegenomen.

11. Het hogergenoemde non-discriminatiebeginsel is in de GATT uitgewerkt in twee verschijningsvormen. Art. I GATT bevat het beginsel van de *meestbegunstigde natie*. Het MFN-beginsel komt impliciet of expliciet ook voor in een aantal andere bepalingen van de GATT: zo onder meer in art. XIII (toegelaten kwantitatieve beperkingen moeten tegenover *alle* handelspartners worden toegepast) en art. XIX (noodmaatregelen ingeval van onvoorziene massale invoer van een product waardoor ernstig nadeel dreigt voor binnenlandse producenten).

De vraag rijst hoe douaneunies⁶³ (zoals bv. de EG) en vrijhandelszones⁶⁴ (zoals bv. NAFTA) te rijmen vallen met het MFN-beginsel. Dergelijke regionale handelsakkoorden kennen immers voordelen toe aan een selecte groep landen die niet worden uitgebreid naar andere landen, wat ingaat tegen het MFN-beginsel. Niettemin staat de WTO principieel gunstig tegenover dergelijke akkoorden. Regionale handelsakkoorden kunnen immers, doordat zij tot een regionale economische integratie leiden, een belangrijke rol spelen in het vrijmaken en uitbreiden van de wereldhandel.⁶⁵ Ondernemingen binnen een vrijhandelszone of douaneunie worden voorbereid op de wereldhandel door concurrentie binnen een verbond van een beperkt aantal landen.⁶⁶ Bovendien kunnen dergelijke akkoorden leiden tot een 'cultuur van multilateraal onderhandelen' die zich ook op andere vlakken dan handel kan uiten. De GATT (alsook de GATS) legt evenwel strikte voorwaarden op voor dergelijke akkoorden.⁶⁷ Art. XXIV GATT (en art. V GATS) vereist dat (i) deze akkoorden 'vrijwel de gehele handel' tussen de partijen betreft, (ii) de invoerrechten en andere handelsregels over het geheel genomen niet hoger of beperkender zijn voor de handel met WTO-Leden dan vóór het instellen van de vrijhandelszone of de douaneunie, (iii) wanneer door het oprichten van de unie of vrijhandelszone voor een Lid wordt afgeweken van de tarieven waartoe hij zich verbonden had tegenover een Lid, deze tarieven worden heronderhandeld om het vroeger evenwicht te herstellen en dat (iv) een voorlopige overeenkomst die een tijdschema vooropstelt om een douaneunie of vrijhandelszone in te stellen, binnen redelijk

63 In een douaneunie worden de handelsbelemmeringen tussen de leden (*inter se*) opgeheven en geldt een gemeenschappelijk douanetarief ten aanzien van goederen afkomstig uit derde landen.

64 In een vrijhandelszone worden enkel de handelsbelemmeringen *inter se* weggenomen. De leden behouden elk hun eigen handelsbelemmeringen tegenover derde landen.

65 Zie ook Ministeriële Verklaring van Doha, 14 november 2001, *supra* noot 35, para. 4.

66 Ministeriële Verklaring van Singapore, 13 december 1996, WT/MIN(96)/DEC, beschikbaar op http://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/min96_e/wtodec_e.htm, para. 7.

67 Elk Lid dat wenst toe te treden tot een nieuwe of bestaande douaneunie of vrijhandelszone dient de andere WTO-Leden hiervan op de hoogte te stellen. Sinds februari 1996 gaat een permanent *Committee on Regional Trade Agreements* ('CRTA') na of een voorgenenom douaneunie of vrijhandelszone geen WTO-regels schendt. Voordien (in de GATT 1947-periode) werd hiertoe telkens een 'working party' opgericht. Nagenoeg alle rapporten van de *working parties* bleven echter onbeslist, aangezien dergelijke rapporten consensus van alle partijen vereisten (waaronder de partijen die een regionaal akkoord wensten af te sluiten).

ke termijn wordt uitgevoerd. Er is nog steeds heel wat onenigheid tussen de WTO-Leden over de interpretatie van art. XXIV GATT.⁶⁸ Bovendien hebben verscheidene WTO-Leden 'enkelrichtings'-vrijhandelszones ingesteld waardoor goederen uit bepaalde ontwikkelingslanden hun markten zonder enige handelsbelemmering kunnen binnenkomen.⁶⁹ Deze verbintenissen zijn niet wederkerig: de ontwikkelingslanden geven geen bijzondere behandeling aan de industrielanden die de betrokken verbintenis zijn aangegaan. Bovendien geldt de bijzondere behandeling enkel ten voordele van ontwikkelingslanden en niet ten voordele van industrielanden. Deze mogelijkheid - een duidelijke afwijking van het MFN-beginsel - is tot stand gekomen door de '*Decision on Differential and More Favourable Treatment*' (de zgn. '*enabling clause*') van 28 november 1979.⁷⁰ De landen die het voordeel toekennen, bepalen eenzijdig welke landen en producten hiervan genieten.⁷¹ Tenslotte kan de Algemene Raad (*infra*, nr. 22) ook een vrijstelling ('*waiver*') verlenen m.b.t. bepaalde WTO-regels volgens de procedure van art. IX WTO-Overeenkomst. Een der-

68 Zie o.m. Panel Rapport: Turkey – Restrictions on imports of textile and clothing products, WT/DS34/R (31 mei 1999), para. 9.106 en voetnoot 334.

69 Zie hierover, en over de positie van ontwikkelingslanden in de WTO in het algemeen, o.a. T. BÉRANGÈRE, *L'OMC et les pays en développement*, Parijs, Montchrestien, 1998, xvi + 179 p.; P. GALLAGHER, *Guide to the WTO and Developing Countries*, Den Haag, Kluwer, 2000, 343 p.; B. HOEKMAN, A. MATTOO en PH. ENGLISH (eds.), *Development, Trade and the WTO: A Handbook*, Washington, Wereldbank, 2002, xxx + 641 p.; A. NARLIKAR, *International Trade and Developing Countries: Bargaining Coalitions in the GATT and WTO*, Londen, Routledge, 2003, xviii + 238 p.; T.N. SRINIVASAN, *Developing Countries and the Multilateral Trading System: From the GATT to the Uruguay System and the Future*, Boulder, Westview, 1998, x + 140 p.

70 *Decision on Differential and More Favourable Treatment*, L/4903, gedaan te Genève op 28 november 1979, beschikbaar op http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/enabling_e.pdf. Het veralgemeende stelsel van tariefpreferenties (*Decision on the Generalized System of Preferences*, 18S/24, gedaan te Genève op 25 juni 1971, beschikbaar op <http://www.worldtradelaw.net/misc/gsp.pdf>. ('GSP')) en het globaal stelsel van handelspreferenties (*Agreement on the Global System of Trade Preferences*, gedaan te Belgrado op 13 april 1988, beschikbaar op <http://www.g77.org/gstp/gstptext.htm> ('GSTP')), zijn de belangrijkste toepassingen hiervan. Het GSP laat toe om aan producten afkomstig uit ontwikkelingslanden een niet-wederkerige voorkeursbehandeling toe te kennen. Het GSTP geeft ontwikkelingslanden die deel uitmaken van de G-77 de mogelijkheid handelsconcessies onder elkaar toe te kennen. Hiertoe verschaft UNCTAD de nodige technische bijstand. Verder is de *enabling clause* ook een (bijkomende) grondslag voor regionale handelsakkoorden tussen ontwikkelingslanden onderling.

71 Recent heeft een Panel de EG terechtgewezen in een zaak waarin zij tariefvoordelen had toegekend aan twaalf ontwikkelingslanden opdat zij maatregelen zouden kunnen nemen om de drugstrafiek te verminderen. De voordelige handelomstandigheden zouden de landen extra inkomen geven om dergelijke maatregelen te nemen. India voerde aan, hierin gevolgd door het Panel, dat dit in strijd is met het MFN-beginsel en niet te verantwoorden valt onder de *enabling clause*. Zie Panel Rapport: EC – Conditions for the granting of tariff preferences to developing countries, WT/DS246/R (1 december 2003).

gelijke vrijstelling werd o.a. gegeven voor de door de EG en de EU-lidstaten aangegane Conventies van Lomé⁷² en, recenter, het Akkoord van Cotonou.⁷³

12. De tweede verschijningsvorm van het non-discriminatiebeginsel, het beginsel van de *nationale behandeling*, is neergelegd in art. III GATT. Zodra een product op de markt is toegelaten, mogen binnenlandse regelgevingen en binnenlandse belastingen of andere binnenlandse heffingen niet worden toegepast op geïmporteerde producten op zodanige wijze dat bescherming aan de binnenlandse productie zou worden verleend. Ondanks zijn complexe bewoordingen heeft art. III een logische structuur. Het betreft enerzijds interne⁷⁴ heffingen⁷⁵ (art. III.2 GATT) en anderzijds regulering (art. III.4 GATT). Aangaande interne heffingen bepaalt de *eerste zin* van art. III.2 dat ingevoerde producten niet hoger mogen worden belast dan 'rechtstreeks of middellijk overeenkomstige' producten van binnenlandse oorsprong.⁷⁶ In dit verband is het kleinste verschil in de mate van heffing voldoende opdat een schending van art. III.2 zou voorliggen. Anders is het bij de *tweede zin* van art. III.2. Het betreft producten die niet in dergelijke mate gelijkend zijn dat kan worden gesproken van 'overeenkomstige producten', maar die toch in een 'competitieve verhouding' staan.⁷⁷ Om in dat geval van een schending te kunnen spreken is, naast een

⁷² Zie laatstelijk Vierde ACP-EEC Conventie, gedaan te Lomé op 15 december 1989 (goedgekeurd bij wet van 12 juli 1991, *B.S.*, 4 februari 1992).

⁷³ Partnerschapsovereenkomst tussen de Leden van de Groep van Staten van Afrika, het Caribisch Gebied en de Stille Oceaan, enerzijds, en de Europese Gemeenschap en haar lid-Staten, anderzijds, en Intern Akkoord, gedaan te Cotonou op 23 juni 2000 (goedgekeurd bij wet van 15 januari 2003, *B.S.* 28 maart 2003, Decr. VI. R. van 6 december 2002, *B.S.* 3 januari 2003, Decr. W. Gew. R. van 19 december 2002, *B.S.* 20 december 2002, Decr. W. Gew. R. van 19 december 2002, *B.S.* 21 december 2002, Decr. Fr. Gem. R. van 12 december 2002, *B.S.* 19 december 2002, Ord. Br. H. R. van 27 juni 2002, *B.S.* 16 juli 2002, Decr. Fr. Gem. Comm. van 20 december 2002, *B.S.* 24 februari 2003).

⁷⁴ Zulks in tegenstelling tot heffingen die aan de grens worden opgelegd: deze vallen onder art. I GATT. Ook interne taksen of regelingen die zowel op geïmporteerde als binnenlandse producten van toepassing zijn, maar voor wat betreft ingevoerde producten worden geheven of afgedwongen aan de grens, ressorteren onder art. III GATT. Zie de interpretatieve noot bij art. III (*Ad* Artikel III, Annex I bij de GATT).

⁷⁵ Het gaat bv. om BTW-heffingen of verkoopstaksen zoals accijnzen.

⁷⁶ Wanneer de producten in grote mate gelijk zijn en er op de geïmporteerde producten een hogere ('*in excess*') belasting wordt geheven dan op gelijkaardige binnenlandse producten, is er een vermoeden dat deze heffing dient om bescherming aan de binnenlandse producten te verlenen en vormt de heffing een inbreuk op art. III.2, eerste zin, GATT. Zie Appellate Body Rapport: Japan – Taxes on Alcoholic Beverages, WT/DS8/AB/R (4 oktober 1996), p. 20. De mate van overeenkomstigheid ('*likeness*') wordt bepaald door na te gaan welk gebruik er wordt gemaakt van het product in de markt, welke de voorkeuren en gewoontes van de consument zijn alsook de kenmerken van het product, zijn aard en kwaliteit. Zie Rapport van de Working Party in verband met *Border Tax Adjustments*, BISD 18S/97, para. 18. Zie tevens recent W.M. CHOI, '*Like Products*' in *International Trade Law: Toward a Consistent GATT/WTO Jurisprudence*, Oxford, Oxford University Press, 2003, xxi + 265 p.

⁷⁷ Para. 1, *Ad* Artikel III, Annex I GATT.

verschillende heffing ('niet gelijkaardig belast'), bovendien het bewijs vereist dat het verschil in heffing op zodanige wijze wordt toegepast dat er bescherming aan de binnenlandse productie wordt verleend.⁷⁸ Art. III.4, dat de toepassing van regulering inzake verkoop, aanbod, koop, vervoer, distributie of gebruik betreft, viseert dezelfde producten als art. III.2, eerste zin.⁷⁹ Wanneer de ingevoerde producten een minder gunstige behandeling genieten die erop gericht is om bescherming te bieden aan overeenkomstige binnenlandse producten, ligt een schending van deze bepaling voor. Deze algemene bepaling werd als een grote bedreiging voor de nationale soevereiniteit ervaren. Nagenoeg elke regelgeving kan immers een effect op de handel hebben⁸⁰ en zou bijgevolg onder art. III.4 vallen. Er was dan ook nood aan verduidelijking. Staten willen immers vaak hun inwoners beschermen tegen onveilige of ongezonde producten en hierbij zelf kiezen welk niveau van risico ze wensen te tolereren.⁸¹ Anderzijds mogen deze maatregelen geen verkapte bescherming van de eigen producten vormen. Het Akkoord betreffende de Technische Handelsbelemmeringen ('*Technical Barriers to Trade*', 'TBT') en het Akkoord betreffende de Sanitaire en Fytosanitaire Maatregelen ('*Sanitary and Phytosanitary measures*', 'SPS') voorzien in basisregels om dergelijke maatregelen overeenkomstig de fundamentele beginselen van de GATT door te voeren.⁸² Het TBT-Akkoord

⁷⁸ Art. III.2 *juncto* art. III.1 GATT. Zie Panel Rapport: Chile – Taxes on Alcoholic Beverages, WT/DS87/R (15 juni 1999), para. 7. 92. Een *de minimis* verschil is derhalve niet voldoende.

⁷⁹ Zie Appellate Body Rapport: EC – Measures affecting asbestos and asbestos-containing products, WT/DS135/AB/R (12 maart 2001), para. 99.

⁸⁰ Zie o.a. A. DEARDORFF en R. STERN, *Measurement of Nontariff Barriers*, Ann Arbor, University of Michigan Press, 1998, 137 p.

⁸¹ Een goed voorbeeld van de problematiek is het beruchte handelsgeschil tussen de V.S., Canada en de EG omtrent hormonen. De EG houdt immers vast aan een regulering die de verkoop van vlees dat behandeld is met hormonen aan banden legt. Met hormonen behandeld vlees uit de V.S. of Canada kan bijgevolg niet in de EG worden verkocht. Dit werd strijdig met art. III GATT bevonden. Zie Appellate Body Rapport: EC – Measures Concerning Meat and Meat Products (Hormones), WT/DS26/AB/R en WT/DS48/AB/R (16 januari 1998). Zie ook o.a. M.M. SLOTBOOM, 'The hormones case: an increased risk of illegality of sanitary and phytosanitary measures', *C.M.L. Rev.* 1999, 471-491; M. WYNTER, 'The agreement on sanitary and phytosanitary measures in the light of the WTO decisions on EC measures concerning meat and meat products (hormones)', in P. MENGGOZZI (ed.), *International Trade Law on the 50th Anniversary of the Multilateral Trading System*, 471-526.

⁸² Het verschil tussen technische regelingen en sanitaire en fytosanitaire maatregelen ligt in het doel van de maatregelen. De doelstellingen van sanitaire en fytosanitaire maatregelen zijn duidelijk gespecificeerd en gericht op de veiligheid van voedsel en het voorkomen van ziektes of plagen. Technische regelingen daarentegen kunnen uiteenlopende doelstellingen nastreven. Zie hierover G. MARCEAU en J. TRACHTMAN, 'The technical barriers to Trade Agreement, the Sanitary and Phytosanitary Measures Agreement, and the General Agreement on Tariffs and Trade: a map of the World Trade Organization law of domestic regulation of goods', *Journal of World Trade* 2002, 811-881. Zie daarnaast over deze akkoorden o.a. M. IYNEDJIAN, *L'accord de l'Organisation mondiale du commerce sur l'application des mesures sanitaires et phytosanitaires: une analyse juridique*, Parijs, L.G.D.J., 2002, xiv + 262 p.; P. VERGANO, 'The sanitary and phytosanitary agreement', *ERA Forum* 2001, 118-128; M. WYNTER, 'The agreement on sanitary and phytosanitary

betreft technische regulering en standaarden⁸³ die specifieke kenmerken van een product vastleggen, zoals de omvang, de vorm, de functies, de werking, de verpakking, de etikettering en de toegelaten productiemethoden. Het akkoord bevat de basisregels voor dergelijke regelgeving en vereist dat WTO-Leden zich hiervoor baseren op bestaande relevante internationale standaarden.⁸⁴ Ook onder het SPS-Akkoord dienen WTO-Leden zich bij het opstellen van regelgeving in de eerste plaats te baseren op internationale standaarden.⁸⁵ Wanneer een Lid echter een hogere standaard wil opleggen, dient het deze zo veel mogelijk te rechtvaardigen d.m.v. wetenschappelijke gegevens.⁸⁶

13. Er dient tenslotte aandacht te worden besteed aan de *algemene uitzonderingen* waarin de GATT voorziet. Art. XX somt limitatief een aantal toegelaten maatregelen op.⁸⁷ Het betreft maatregelen ter bescherming van de openbare zeden, van het leven of de gezondheid van mens, dier of plant, van nationaal bezit van kunstzinnige, geschiedkundige of oudheidkundige waarde en tot behoud van uitputbare natuurlijke hulpbronnen.⁸⁸ In zijn aanhef bepaalt art. XX wel dat de toegelaten uitzonderingen niet zodanig mogen worden toegepast dat zij hetzij een middel vormen tot willekeurige of ongerechtvaardigde discriminatie tussen landen waar dezelfde omstandigheden heersen, hetzij tot een verkapte beperking van de internationale handel. Tenslotte kent art. XXI GATT uitzonderingen met betrekking tot de staatsveiligheid. In al deze gevallen gaat het om een moeilijke evenwichtsoefening tussen het vrije handelsverkeer en andere waarden, die meer dan eens tot conflicten tussen WTO-Leden leidt.⁸⁹

measures in the light of the WTO decisions on EC measures concerning meat and meat products (hormones)', in P. MENGOZZI (ed.), *International Trade Law on the 50th Anniversary of the Multilateral Trading System*, 471-526.

83 Zie Bijlage 1.1 en 1.2 TBT-Akkoord. Standaarden kunnen vrijwillig worden gevolgd. Technische regelingen daarentegen zijn verplicht: wanneer ze niet worden nageleefd kan het product niet worden verkocht.

84 Art. 2.5 TBT-Akkoord. Wanneer een Lid echter een regeling invoert die strenger (meer beschermend, en derhalve vaak meer belemmerend) is, dient dit Lid te bewijzen dat de internationale standaard niet doeltreffend of niet passend ('*ineffective or inappropriate*') was om de legitieme doelstellingen die het nastreeft te bereiken (art. 2.4 TBT-akkoord).

85 Art. 3.4 SPS-Akkoord.

86 Art. 3.3 SPS-Akkoord.

87 Art. XX (a) – (f) GATT.

88 Het Appellate Body heeft gesteld dat 'natuurlijke hulpbronnen' zowel levende als niet-levende hulpbronnen omvatten. Ook een maatregel ter voorkoming van het uitsterven van zeeschildpadden is bijgevolg te rechtvaardigen onder art. XX (g). Zie Appellate Body Rapport: US – Import prohibition of certain shrimp and shrimp products, WT/DS58/AB/R (12 oktober 1998), para. 131.

89 Zie, voor een grondige en grensverleggende analyse toegespitst op de verhouding tussen de WTO-regels en internationale arbeidsnormen, A. VANDAELE, *International Labour Rights and the Social Clause: Friends or Foes? A Theoretical and Legal Analysis with Particular Attention to GATT Article XX*, proefschrift KU Leuven, 2003, 597 p.

B. GATS

14. De internationale handel in diensten wordt steeds belangrijker⁹⁰ en de GATS biedt hiervoor het multilaterale juridisch kader.⁹¹ De GATS is een kaderakkoord dat de GATT-beginselen in grote mate overneemt, maar voor de tenuitvoerlegging daarvan vooral op verdere onderhandelingen is aangewezen.⁹² Het akkoord heeft virtueel een bijzonder ruim toepassingsgebied: het omvat ‘alle diensten in iedere sector behalve de bij de uitoefening van overheidsgezag verleende diensten’.⁹³ De GATS is toepasselijk op vier verschillende wijzen van dienstverlening⁹⁴: (i) grensoverschrijdende dienstverlening, waarbij de dienst de grens overschrijdt zonder dat dienstverstrekker of –ontvanger zich verplaatst⁹⁵; (ii) de ontvangst van diensten in het buitenland waarbij de gebruiker van de dienst zich daar naartoe verplaatst⁹⁶; (iii) commerciële aanwezigheid (*‘commercial presence’*), waarbij de dienstverrichter zich vestigt in het buitenland onder wat voor vorm van handels- of beroepsvestiging ook; en (iv) de tijdelijke aanwezigheid van een natuurlijke persoon in het buitenland om er diensten aan te bieden.⁹⁷

⁹⁰ Ze telt voor 30% van de tewerkstelling in de wereld en voor 60 % van de globale handel. Zie WTO Website, Services: Rules for Growth and Investment, http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tf_e/agrm6_e.htm. In de rijkste landen is de handel in diensten ondertussen veel belangrijker geworden dan de handel in goederen. Handel in diensten maakt er meer dan 70 % van totale economische activiteit uit. De dienstensector floreert niet enkel in de rijkere landen. In de landen met het laagst inkomen geldt ze al voor een derde van het BBP. Zie B. HOEKMAN en M. KOSTECKI, *o.c.*, 237. De groei in het aandeel aan diensten is mede te verklaren door de snelle opmars van de nieuwe communicatiemiddelen.

⁹¹ Zie i.v.m. de bijlage bij de GATS *supra*, noot 19. Zie m.b.t. de GATS in het algemeen o.a. P. MENGOZZI, ‘Le GATS: un accord sans importance pour la Communauté européenne?’, *Revue du Marché Unique Européen* 1997, 19-44; C. PIT-SCHAS, ‘Die Liberalisierung des internationalen Dienstleistungshandels im Rahmen des GATS’, *R.I.W.* 2003, 676-689; K.P. SAUVANT en J. WEBER, ‘The international legal framework for services’, in *Law and Practice under the GATT and other trading arrangements*, New York, Oceana, 1992-1996, 3 vol.; P. SAUVÉ en R.M. STERN (eds.), *GATS 2000: New Directions in Services Trade Liberalization*, Washington, Brookings Institution, 2000, xi + 544 p.; WTO SECRETARIAT (ed.), *Guide to the GATS: An Overview of Issues for Further Liberalisation of Trade in Services*, Londen, Kluwer Law International, 2001, xxix + 704 p. Zie tevens verscheidene specifieke bijdragen in P. SAUVÉ (ed.), *Trade Rules Behind Borders: Essays on Services, Investment and the New Trade Agenda*, Londen, Cameron May, 2003, 541 p., alsook in B. HOEKMAN, A. MATTOO en PH. ENGLISH (eds.), *Development, Trade and the WTO: A Handbook*.

⁹² Zie WTO SECRETARIAT, *Guide to the GATS*, 3.

⁹³ Art. I.3, sub b, GATS.

⁹⁴ Art. I.2 GATS. Zie J. CROOME, *Guide to the Uruguay Round Agreements*, Den Haag, Kluwer, 1999, 163-165.

⁹⁵ Dit kan bv. het geval zijn met financiële dienstverlening of met juridisch advies. Zie i.v.m. dit laatste bv. C. BEVERNAGE, ‘Een ganse wereld voor de advocatuur’, *Ad Rem* 2003, afl. 4, 41-46.

⁹⁶ Bv. het ondergaan van een medische behandeling in het buitenland.

⁹⁷ Bv. een architect of aannemer.

15. Art. II en art. VI GATS verwoorden het algemene beginsel van *non-discriminatie*. Het beginsel van *meestbegunstigde natie*, zoals opgenomen in art. II, verschilt echter hierin met art. I GATT, dat het mogelijk is voor WTO-Leden om eenmalige uitzonderingen op zijn toepassing te bedingen.⁹⁸ Deze mogen in beginsel geen langere duurtijd hebben dan 10 jaar (art. II.2 GATS). De bedongen uitzonderingen zijn opgenomen in de bijlage bij art. II GATS en dienen in beginsel te zijn afgeschaft op 1 januari 2005. Bovendien voorziet art. V GATS voor regionale handelsakkoorden in een gelijkaardige uitzondering als art. XXIV GATT.⁹⁹

16. Wat betreft het beginsel van de *nationale behandeling* van binnen- en buitenlandse diensten en dienstverleners zijn de WTO-Leden slechts gebonden door de specifieke verbintenissen ('*specific commitments*') die zij hebben aangegaan.¹⁰⁰ In tegenstelling tot de handel in goederen is de handel in diensten immers niet door tarieven afgeschermd.¹⁰¹ In de sectoren waarvoor een Lid specifieke verbintenissen heeft aangegaan, heeft het WTO-recht een impact op de binnenlandse wet- en regelgeving ('*domestic regulation*'): '*alle maatregelen van algemene gelding die de handel in diensten raken [moeten] op redelijke, objectieve en onpartijdige wijze worden toegepast*'¹⁰² en de Raad voor de Handel in Diensten (*infra*, nr. 22) heeft de bevoegdheid om zgn. 'disciplines' op te stellen die noodzakelijk zijn om ervoor te zorgen dat maatregelen i.v.m. kwalificaties en procedures, technische normen en vergunningen geen onnodige belemmeringen voor de handel in diensten vormen.¹⁰³

98 Men besloot immers gedurende de Uruguay-ronde dat '*vrijmaking van de handel in diensten met tijdelijke uitzonderingen op het MFN principe nog altijd beter was dan helemaal geen vrijmaking*.' J. CROOME, *o.c.*, 166.

99 Evenwel kan men hier niet spreken van vrijhandelszones of douaneunies aangezien er voor diensten niet zoiets bestaat als importheffingen.

100 Art. XVII GATS. Deze verbintenissen zijn op gedetailleerde wijze opgenomen in de '*schedules of specific commitments*' in bijlage bij de GATS.

101 Dienstverleners van een bepaald WTO-Lid zouden derhalve aan een scherpe concurrentie blootgesteld worden wanneer buitenlandse dienstverleners in dat Lid meteen dezelfde behandeling als zichzelf zouden kunnen claimen: M. DJORDJEVIC, 'Domestic Regulation and Free Trade in Services – A Balancing Act', 29 *L.I.E.I.* 2002, (304), 306.

102 Art. VI.1 GATS.

103 Art. VI.4 GATS. Zo heeft de Raad voor de Handel in Diensten in 1998 '*Disciplines on Domestic Regulation of the Accountancy Sector*' aangenomen (S/L/63, 14 december 1998, beschikbaar op http://www.wto.org/english/tratop_e/serv_e/sl63.doc). Zie over de problematiek van '*domestic regulation*' van de handel in diensten o.a. M. DJORDJEVIC, *l.c.*, 305-322; J.H. JACKSON, 'The WTO: domestic regulation and the challenge of shaping trade: presentation summary and comments', 37 *International Lawyer* 2003, 809-816; D.A. OSIRO, 'GATT/WTO necessity analysis: evolutionary interpretation and its impact on the autonomy of domestic regulation', 29 *L.I.E.I.* 2002, 123-141; P. SAUVÉ en A. MATTOO, 'Domestic Regulation and the Gats: untangling the issues', in P. SAUVÉ (ed.), *Trade Rules Behind Borders: Essays on Services, Investment and the New Trade Agenda*, 113-130; M. WARREN, 'The WTO: domestic regulation and the challenge of shaping trade', 37 *International Lawyer* 2003, 677-695.

Net zoals Staten toezicht willen houden op de verkoop van goederen om de consument te beschermen, kan het noodzakelijk zijn om de kwaliteit van de dienstverlening te waarborgen. Zo kunnen bepaalde diploma's, certificaten of vergunningen worden vereist.¹⁰⁴ Er geldt wel een transparantieplicht: WTO-Leden moeten 'alle relevante maatregelen van algemene gelding' onmiddellijk bekendmaken.¹⁰⁵ Gebrek aan kennis van de onduidelijke en complexe interne wetgeving van een andere Staat is voor dienstverleners immers vaak een belangrijke belemmering. Bovendien moeten WTO-Leden informatiepunten ('*inquiry points*') inrichten waar andere Leden alle nodige informatie kunnen verkrijgen omtrent de nationale regelgeving die van toepassing is in een bepaalde dienstensector.¹⁰⁶ Verder kan wederzijdse erkenning van vereiste diploma's, vergunningen of certificaten helpen vermijden dat deze regelingen een obstakel voor de handel vormen.¹⁰⁷ Om de kwaliteit van dienstverlening in gevoelige sectoren te waarborgen voorzien Staten tenslotte ook vaak in regelingen die aan bepaalde dienstverleners exclusieve rechten toekennen. WTO-Leden hebben de verplichting om in dergelijke gevallen te verzekeren dat de exclusieve dienstverleners hun monopoliepositie of exclusieve rechten niet misbruiken.¹⁰⁸

17. Ook de GATS kent *algemene uitzonderingen* op zijn basisbeginselen.¹⁰⁹ Naast een aantal gelijkaardige uitzonderingen als in art. XX GATT, gelden er uitzonderingsgronden eigen aan de handel in diensten.¹¹⁰ Art. XIV GATS heeft een gelijkaardige aanhef als art. XX GATT (*supra*, nr. 13).

C. TRIPs

18. Ook de regeling van de intellectuele eigendom¹¹¹ wordt vandaag de dag in ingrijpende mate beïnvloed door het WTO-recht. De TRIPs-Overeenkomst¹¹²

¹⁰⁴ Paragraaf 4 van Preambule van de GATS erkent dat '*de Leden het recht hebben de verlening van diensten op hun grondgebied, nu en in de toekomst, aan regelingen te onderwerpen met het oog op nationale beleidsdoelstellingen [...]*'.

¹⁰⁵ Art. III GATS.

¹⁰⁶ Voor wat betreft verzoeken tot informatie vanuit de ontwikkelingslanden, gaat de GATS nog verder. Ontwikkelde landen moeten contactpunten oprichten waar dienstverleners uit ontwikkelingslanden (niet enkel hun overheden) alle nodige informatie kunnen verkrijgen. Zie art. IV GATS.

¹⁰⁷ Art. VII GATS; K. NICOLAIDIS, 'Mutual Recognition of Regulatory Regimes: Some Lessons and Prospects', Jean Monnet Working Paper No.7/97, 1997, 66 e.v., beschikbaar op <http://www.jeanmonnetprogram.org/papers/97/97-07.html>.

¹⁰⁸ Art. VIII.1-2.

¹⁰⁹ Artt. XIV en XIV *bis* GATS.

¹¹⁰ Zo zijn er uitzonderingen mogelijk om misleidende of frauduleuze praktijken te voorkomen, de privacy van personen te waarborgen bij de verwerking van gegevens en om directe belastingen op billijke en doeltreffende wijze te kunnen innen: art. XIV (c) - (d) GATS.

¹¹¹ Het gaat om auteursrechten en aanverwante rechten, handelsmerken, benamingen van oorsprong, industriële ontwerpen, octrooien, topografieën van geïntegreerde circuits en bescherming van niet-openbare informatie. Deel II TRIPs.

¹¹² Zie over TRIPs o.a. M. BRONCKERS, 'The impact of TRIPs: intellectual property protection in developing countries', *CML Rev.* 1994, 1245-1281; C.-J. HERMES,

(hierna 'TRIPs') zoekt een evenwicht tussen de bescherming van intellectuele eigendom en de noodzaak te vermijden dat nationale intellectuele-eigendomsregels de internationale handel gaan verstoren of belemmeren. De houder van een intellectueel-eigendomsrecht kan immers verhinderen dat producten in een bepaald land worden geproduceerd of dat producten onder een bepaalde naam worden verkocht en uitgevoerd.¹¹³ De TRIPs doet geen afbreuk aan de bepalingen van bestaande verdragen over intellectuele eigendomsrechten die onder de Wereldorganisatie voor Intellectuele Eigendom ('WIPO') zijn ontstaan.¹¹⁴ De TRIPs incorporeert bovendien de artt. 1-12 en 19 van het Verdrag van Parijs.¹¹⁵ De WTO-Leden zijn derhalve gebonden door deze bepalingen, zelfs wanneer ze geen verdragspartij waren bij het Verdrag van Parijs.

19. De bepalingen van Deel II van de TRIPs leggen de minimumstandaarden op die WTO-Leden dienen te respecteren betreffende de beschikbaarheid, het toepassingsgebied en het gebruik van zowel auteursrechten, handelsmerken, benamingen van oorsprong, industriële ontwerpen, octrooien, geïntegreerde circuits en beschermde informatie, zulks rekening houdend met de grondbeginselen van nationale behandeling en meestbegunstigde natie, die in deel I TRIPs zijn opgenomen. Art. 3 TRIPs bevat het *beginsel van nationale behandeling*: ieder Lid moet 'aan de onderdanen van andere leden een behandeling toekennen die niet minder gunstig is dan die welke het toekent aan zijn eigen onderdanen met betrekking tot de bescherming van de intellectuele eigendom'. Verder moet ook hier het beginsel van de *meestbegunstigde natie* worden ge-

TRIPS im Gemeinschaftsrecht: zu den innergemeinschaftlichen Wirkungen von WTO-Übereinkünften, Berlijn, Duncker & Humblot, 2002, 374 p.; D. GERVAIS, *The TRIPS Agreement. Drafting History and Analysis*, Londen, Sweet and Maxwell, 2003, xlvii + 580 p.; INTERNATIONAL CHAMBER OF COMMERCE, *Intellectual Property and International Trade. A Guide to the Uruguay Round TRIPs Agreement*, Parijs, ICC Publishing, 1996, 140 p.; S. KREIBICH, *Das TRIPS-Abkommen in der Gemeinschaftsordnung: Aspekte der Kompetenzverteilung zwischen WTO, Europäischer Gemeinschaft und ihren Mitgliedstaaten*, Frankfurt am Main, Lang, 2003, 322 p.; M. NOLFF, *TRIPS, PCT and Global Patent Procurement*, Den Haag, Kluwer Law International, 2001, x + 301p.; K.-N. PFEIFER, 'Brainpower and trade: The impact of TRIPS on intellectual property', *Jahrbuch für internationales Recht*, 1996, 100-133; P. ROTT, *Patentrecht und Sozialpolitik unter dem TRIPS-Abkommen*, Baden-Baden, Nomos, 2002, 385 p.

¹¹³ D. GERVAIS, *The TRIPS Agreement*, 1.08. Zie ook M. BUYDENS, 'L'accord ADPIC (TRIPs) et les dispositions destinées à assurer la mise en oeuvre effective des droits de propriété intellectuelle', *I.R.D.I.* 1997, 1.2.

¹¹⁴ Zie art. 2.2 TRIPs. Het betreft het Verdrag van Parijs tot bescherming van de intellectuele eigendom, gedaan te Parijs op 20 maart 1883, laatst herzien te Stockholm op 14 juli 1967 (goedgekeurd bij wet van 26 september 1974, *B.S.* 29 januari 1975); Berner Conventie voor de bescherming van letterkunde en kunst, gedaan te Parijs op 24 juli 1971 (goedgekeurd bij wet van 25 maart 1999, *B.S.*, 10 november 1999); Internationaal Verdrag inzake de bescherming van uitvoerende kunstenaars, producenten van fonogrammen en omroeporganisaties, gedaan te Rome op 26 oktober 1961 (goedgekeurd bij wet van 25 maart 1999, *B.S.* 10 november 1999); Verdrag inzake de intellectuele eigendom met betrekking tot geïntegreerde schakelingen, gedaan te Washington op 26 mei 1989, beschikbaar op <http://www.jus.uio.no/lm/ip.integrated.circuits.treaty.washington.1989/toc.html>.

¹¹⁵ Art. 2.1 TRIPs.

respecteerd.¹¹⁶ Wanneer een Lid bv. een voordeliger procedure voor de afdwinging van auteursrechten kent voor onderdanen van een bepaald WTO-Lid, dient dit voordeel aan alle WTO-Leden te worden toegekend. Belangrijk is dat de EU-lidstaten als één Staat worden gezien. Een meer voordelige behandeling van intellectuele eigendomsrechten tussen de EU-lidstaten onderling kan bijgevolg niet worden ingeroepen door een niet-EU lidstaat als basis voor een MFN-behandeling.¹¹⁷

De TRIPs raakt enkele gevoelige snaren in de verhouding tussen de geïndustrialiseerde landen en de ontwikkelingslanden. Art. 7 TRIPs stelt dat de doelstelling van de bescherming en afdwinging van intellectuele eigendom ligt in de *'bespoediging van technologische innovatie en de overdracht en verspreiding van technologie in het wederzijdse voordeel van producenten en gebruikers van technologische kennis.'* Deze 'transfer van technologie' vormde een belangrijke reden voor de ontwikkelingslanden om de TRIPs goed te keuren, naast het gegeven dat deze overeenkomst deel uitmaakt van het 'pakket' van de Uruguay-ronde en derhalve als pasmunt ten voordele van de ontwikkelde landen werd gebruikt in ruil voor toegevingen op het gebied van textiel en landbouw ten voordele van de ontwikkelingslanden. De vrees bestaat evenwel dat de TRIPs niet ten goede komt aan de vele AIDS-patiënten in ontwikkelingslanden. De houder van een octrooi op een geneesmiddel kan immers beslissen het geneesmiddel niet ter beschikking te stellen of slechts onder onredelijke voorwaarden een licentie te geven aan mogelijke producenten. De TRIPs trachtte hieraan tegemoet te komen door in de mogelijkheid te voorzien een octrooihouder te verplichten een licentie te verlenen aan een redelijke prijs.¹¹⁸ Op de Ministeriële Conferentie te Doha in 2001 verklaarden de ministers dat TRIPs maatregelen om de publieke gezondheid te beschermen niet verhindert.¹¹⁹ Op 30 augustus 2003 heeft de Algemene Raad uiteindelijk een beslissing genomen die de voorwaarden voor verplichte licenties verduidelijkt en die de import in armere landen van goedkope geneesmiddelen, gemaakt onder een dwanglicentie, mogelijk maakt.¹²⁰

¹¹⁶ Art. 4 TRIPs.

¹¹⁷ Art. 4 TRIPs voorziet in een aantal uitzonderingen op het MFN-beginsel, o.a. voor voordelen die voortvloeien uit internationale overeenkomsten betreffende de bescherming van intellectuele eigendom die in werking zijn getreden vóór de inwerkingtreding van de WTO-Overeenkomst, mits zij ter kennis worden gebracht van de TRIPs-Raad en geen willekeurige of ongerechtvaardigde discriminatie van onderdanen van andere Leden inhouden (art. 4 (d) TRIPs). Er is geopperd dat de EG hiertoe het EG-Verdrag, dat ook implicaties heeft voor intellectuele eigendom, moest aanmelden bij de TRIPs-Raad: zie G. GLAS, 'Algemene bepalingen en vraagstukken van TRIPs', *I.R.D.I.* 1996, 192, met verwijzing naar J. COHEN, 'Auteursrecht in TRIPs', *Informatierecht/AMI* 1995, 124.

¹¹⁸ Zgn. dwanglicenties ('*compulsory licensing*'): zie art. 31 TRIPs.

¹¹⁹ Ministeriële Verklaring van Doha, 14 november 2001, *supra* noot 35, para. 17; Ministerial Declaration on the TRIPs Agreement and Public Health, aangenomen te Doha op 20 november 2001, WT/MIN(01)/DEC/2, para. 6, beschikbaar op http://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/min01_e/mindecl_trips_e.htm.

¹²⁰ Implementation of paragraph 6 of the Doha Declaration on the TRIPs Agreement and Public Health, Decision of the General Council, aangenomen op 30 augustus

IV. Institutioneel raamwerk

A. Besluitvormingsorganen

20. Zoals hoger (*supra*, nr. 2) uiteengezet, lukte het in 1948 niet om een ITO op te richten en trad de GATT 1947 voorlopig in werking. Decennialang kende het internationale handelsstelsel geen volwaardige intergouvernementele organisatie, maar enkel een *de facto* organisatie in de vorm van GATT.¹²¹ Met de WTO werd een intergouvernementele, maar geenszins een supranationale, organisatie opgericht. Zij is een zgn. ‘member-driven’ organisatie. Het zijn de Leden en niet het WTO-Secretariaat of de Directeur-Generaal die de agenda van de WTO bepalen en beslissingen nemen.¹²² De Directeur-Generaal en het Secretariaat (*infra*, nr. 22) kunnen enkel proberen onderhandelingen te bespoedigen en in goede banen te leiden.¹²³ Dit geeft opnieuw aan welk belang de WTO-Leden hechten aan hun soevereiniteit. Bovendien staat dit in scherp contrast met het geschillenbeslechtingmechanisme van de WTO, dat wel rechtstreeks verplichtingen kan opleggen aan de Leden (*infra*, nrs. 24-26).

21. De WTO telt thans 146 en binnenkort 148 Leden¹²⁴, die samen meer dan 90 % van de internationale handel vertegenwoordigen. Meer dan dertig andere landen hebben waarnemersstatus. Vele daarvan hopen in de nabije toekomst te kunnen toetreden. Bovendien hebben ook zeven internationale organisaties¹²⁵ het statuut van waarnemer. Elke Staat of douaneunie die volledig autonoom zijn handelsbeleid kan voeren kan lid worden van de WTO wanneer de Ministeriële Conferentie dit goedkeurt met een tweederde meerderheid.¹²⁶ Binnen de WTO vormen Leden wier belangen bij elkaar aanleunen, groeperingen en allianties. De grootste groep is de EG.¹²⁷ De Europese Commissie vertegenwoordigt de EG en de EU-lidstaten (uiteraard na voorafgaande coördinatie met deze laatste) op bijna alle WTO-vergaderingen. Een andere regionale groepering, die alsnog veel minder geïntegreerd is maar geregeld gemeenschappelijke

2003, beschikbaar op http://www.wto.org/english/tratop_e/trips_e/implement_ para6_e.htm.

¹²¹ Aan te stippen valt dat, toen de Uruguay-ronde werd gelanceerd, niet meteen voorzien was in de oprichting van een internationale organisatie: Ministeriële verklaring, gedaan te Punta del Este op 20 december 1986, beschikbaar op http://www.sice.oas.org/trade/Punta_e.asp.

¹²² Dit lokte gedurende de Uruguay-ronde onderhandelingen bv. de volgende schampere opmerking uit van een diplomaat tegen de Directeur-Generaal: ‘*Sir, there is a difference between you and me; I am a Contracting Party and you are a Contracted Party*’.

¹²³ Dit was bv. duidelijk na de mislukte Ministeriële Conferentie in Cancún. In verschillende verklaringen riep Directeur-Generaal S. PANITCHPAKDI de Leden op om de onderhandelingen opnieuw op te starten.

¹²⁴ Op de Ministeriële Conferentie van Cancún werd op 11 september 2003 de toetreding van Nepal en Cambodja, twee minstontwikkelde landen, goedgekeurd, wat het aantal spoedig op 148 Leden zal brengen.

¹²⁵ NL, de VN, UNCTAD, IMF, World Bank, FAO, WIPO en OESO.

¹²⁶ Art. XII WTO-Overeenkomst.

¹²⁷ Juister: De Europese Gemeenschap, zie *infra*.

standpunten inneemt, is de Associatie van Zuid-Oost-Aziatische Naties ('ASEAN').¹²⁸ Een bekende alliantie van een heel andere soort is de zogenaamde 'Cairns-groep'. Het betreft een groep van 17 landen uit vier continenten.¹²⁹ Ze hebben met elkaar gemeen dat zij de internationale handel in landbouwproducten wensen te liberaliseren. Tenslotte is er een groep die men de 'Quad' (van *quadrilaterals*) noemt. Het gaat om Canada, de EG, Japan en de VS. Vooral bij bijzonder moeilijke onderhandelingen blijkt vaak eerst een doorbraak in de besprekingen tussen deze Leden nodig. Tijdens de Ministeriële Conferentie te Cancún in september 2003 leek er een nieuwe coalitie van vnl. ontwikkelingslanden te zijn ontstaan. Deze 'G20'¹³⁰, onder leiding van China, Indië, Brazilië en Zuid-Afrika, vormde er front tegenover de (rijkere) geïndustrialiseerde landen.

22. De WTO-Leden komen minstens eenmaal per twee jaar samen in een *Ministeriële Conferentie*.¹³¹ De Ministeriële Conferentie is de top van de institutionele structuur van de WTO en bestaat uit de vertegenwoordigers van alle Leden, in beginsel ministers van buitenlandse handel.¹³² Meteen daaronder staat de *Algemene Raad*, die de echte motor van de WTO is. Dit orgaan bestaat eveneens uit vertegenwoordigers van alle Leden¹³³ (in de regel ambassadeurs en hoofden van delegaties te Genève). Naast het vervullen van de taken van de Ministeriële Conferentie wanneer deze niet in zitting is, treedt de Algemene Raad ook onder twee andere hoedanigheden op, nl. (i) als het Orgaan voor Geschillenbeslechting ('*Dispute Settlement Body*') en (ii) als het Orgaan voor de toetsing van het handelsbeleid ('*Trade Policy Review Body*').¹³⁴

Onder het toezicht van de Algemene Raad fungeren drie specifieke raden: de *Raad voor de Handel in goederen*, de *Raad voor de Handel in diensten* en de *Raad voor de handelsaspecten van de intellectuele eigendom* ('TRIPs-Raad'). Deze raden zien toe op de werking van resp. GATT, GATS en TRIPs en de gerelateerde akkoorden. Ze worden elk wat hun bevoegdheidsdomeinen betreft bijgestaan door drie commissies, namelijk (i) de Commissie inzake handel en

¹²⁸ Het gaat om de volgende 10 landen: Brunei, Cambodja, de Filipijnen, Indonesië, Laos, Maleisië, Myanmar, Singapore, Thailand en Vietnam.

¹²⁹ NL. Argentinië, Australië, Bolivia, Brazilië, Canada, Chili, Columbia, Costa Rica, Guatemala, Indonesië, Maleisië, Nieuw-Zeeland, Paraguay, de Filipijnen, Thailand, Uruguay en Zuid-Afrika.

¹³⁰ Er wordt ook gesproken over 'G20+' of 'G22'. Het gaat naar verluidt om Argentinië, Bolivia, Brazilië, Chili, China, Cuba, Egypte, India, Indonesië, Mexico, Nigeria, Pakistan, Paraguay, de Filipijnen, Zuid-Afrika, Thailand en Venezuela. Costa Rica, Colombia, Ecuador, Guatemala en Peru verlieten ondertussen al de groep, die potentieel een impact heeft op het machtsverwicht binnen de WTO: 'Seeds of anger take root', *Guardian* 14 december 2003, <http://www.guardian.co.uk/wto/article/0,2763,1106544,00.html>

¹³¹ De eerste van deze conferenties kwam in december 1996 bijeen te Singapore; de tweede in december 1998 te Genève; de derde te Seattle van 30 november tot 3 december 1999; de vierde te Doha in november 2001 en de vijfde te Cancún in september 2003.

¹³² Art. IV.1 WTO-Overeenkomst.

¹³³ Art. IV.2 WTO-Overeenkomst.

¹³⁴ Art. IV.3-4 WTO-Overeenkomst.

ontwikkeling, die zich bezig houdt met de ontwikkelingsaspecten van de handel, (ii) de Commissie inzake beperkingen op grond van de betalingsbalans, die adviezen geeft inzake betalingsbalansproblemen en (iii) de Commissie inzake begroting, financiën en administratie.¹³⁵ De WTO beschikt verder nog over een groot aantal gespecialiseerde comités, werkgroepen en werkpactijen die zich richten op welbepaalde akkoorden en andere gebieden zoals milieu, ontwikkeling, lidmaatschapsaanvragen en regionale handelsakkoorden.¹³⁶

In tegenstelling tot de Wereldbank of het IMF heeft de WTO geen uitvoerend lichaam met een beperkt aantal Leden die bepaalde landen of groepen van landen vertegenwoordigen¹³⁷; in beginsel zijn alle Leden vertegenwoordigd in alle hogergenoemde organen en comités.¹³⁸ De WTO beschikt enkel over een Secretariaat dat in Genève is gevestigd¹³⁹, bestaande uit een 550-tal ambtenaren.¹⁴⁰ Het Secretariaat wordt geleid door de Directeur-Generaal.¹⁴¹ Zoals gezegd heeft het Secretariaat formeel geen beslissingsbevoegdheid. Het is echter van groot belang. Het verleent immers technische bijstand aan ontwikkelingslanden, maakt studies, doet aan voorlichting voor het publiek en de media over de WTO en speelt een niet te onderschatten rol als griffier (en penvoerder) voor de panels in het kader van het geschillenbeslechtingsmechanisme (*infra*, nr. 24).

23. Besluitvorming binnen de WTO gebeurt, in voortzetting van de GATT 1947, in beginsel bij consensus.¹⁴² Als consensus niet mogelijk blijkt, wordt krachtens de WTO-Overeenkomst – op een aantal belangrijke uitzonderingen na¹⁴³ – beslist door stemming, waarbij een meerderheid der uitgebrachte

¹³⁵ Art. IV.7 WTO-Overeenkomst.

¹³⁶ Een idee van de complexiteit en omvang van de werkzaamheden van deze gremia biedt het organogram van de WTO, te consulteren op http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org2_e.htm

¹³⁷ HOEKMAN en M. KOSTECKI, *o.c.*, 60.

¹³⁸ Dit neemt niet weg dat in praktijk in bepaalde comités en werkgroepen door de voorzitter consultaties met individuele Leden of groepen van Leden worden gehouden. Daarnaast is er ook de zgn. 'green room'-praktijk van de Directeur-Generaal. Zie WORLD TRADE ORGANIZATION, *Understanding the WTO*, 3e ed., consulteerbaar op www.wto.org, 104. Zie tevens de aanbevelingen van de Parlementaire Werkgroep Globalisering om tot een uitvoerend orgaan te komen: *supra*, noot 41.

¹³⁹ Art. VI WTO-Overeenkomst.

¹⁴⁰ Dit aantal lijkt zeer klein voor een dergelijk belangrijke organisatie. Het aantal geeft echter een wat vertekend beeld. De WTO werkt immers samen met talrijke ambtenaren in de verschillende hoofdsteden van de Leden.

¹⁴¹ Op dit ogenblik Supachai PANITCHPAKDI.

¹⁴² Dit zou voldoende bescherming en invloed moeten geven aan alle Leden. In praktijk is wel vaker gebleken dat andere Leden voor een voldongen feit werden gesteld als de *Quad* (*supra*, nr. 21) tot een akkoord was gekomen.

¹⁴³ Nl. (i) interpretatie van de WTO-Overeenkomst en van de Multilaterale Handelsovereenkomsten: drievierde meerderheid van de leden (art. IX, lid 2); (ii) het verlenen van een 'waiver', d.w.z. het ontheffen van een Lid van een door de WTO-Overeenkomst of een multilaterale handelsovereenkomst opgelegde verplichting: drievierde van de Leden (art. IX, lid 3); (iii) wijzigingen van de bepalingen van de WTO-Overeenkomst of van de multilaterale handelsovereenkomsten: verschillen-

stemmen (elk lid, hoe groot of hoe klein zijn economisch gewicht ook, heeft formeel één stem) volstaat. In praktijk hebben stemmingen zich nog nooit voorgedaan.¹⁴⁴

B. Geschillenbeslechtingmechanisme

24. Het geschillenbeslechtingmechanisme van de WTO kan terecht het koninginnestuk van het WTO-recht heten.¹⁴⁵ De goede werking van dit mechanisme verklaart voor een groot deel het succes van de WTO. Waar er gedurende het GATT-tijdperk (1947-1994) geen vaste termijnen bestonden voor het beslechten van geschillen en veroordelingen gemakkelijk konden worden geblokkeerd, is de geschillenbeslechting sinds het Marrakesh-Akkoord het paradepaardje van de WTO. Ten tijde van de GATT was geschillenbeslechting gekenmerkt door zijn bij uitstek diplomatiek karakter. In de WTO gaat het om een quasi-gerechtigd systeem, dat evenwel nog steeds heel wat diplomatieke kenmerken vertoont. Er is nog steeds een voorkeur ingebakken voor onderlinge oplossing en bespreking van het geschil tussen de betrokken Leden. Daarom bestaat de eerste fase van de geschillenbeslechting uit consultaties tussen de betrokken regeringen.¹⁴⁶ Elk Lid beschikt over een klachtrecht en kan derhal-

de modules, van tweede tot en met vierde tot consensus (art. X); (iv) toetreding: tweede meerderheid (art. XII, lid 2).

144 Ook onder de voorganger van de WTO, de GATT, kwam stemming slechts uitzonderlijk voor.

145 Voormalig Directeur-Generaal R. RUGGIERO noemde het geschillenbeslechtingmechanisme 'the WTO's most individual contribution to the stability of the global economy.' Voor algemene werken terzake zie o.a. J. CAMERON en K. CAMPBELL (eds.), *Dispute Resolution in the World Trade Organisation*, Londen, Cameron May, 1998, 421 p.; P. GALLAGHER, *Guide to the Dispute Settlement*, Den Haag, Kluwer, 2002, 148 p.; J.M. MATHIS, 'GATT Dispute Settlement Procedures', in *The Trade Policy of the European Community*, Maastricht, European Institute of Public Administration, 1993, 19-23; F. ORTINO en E.-U. PETERSMANN (eds.), *The WTO Dispute Settlement System 1995-2003*, Den Haag, Kluwer Law International, 2003, 640 p.; D. PALMETER en P.C. MAVROIDIS, *Dispute Settlement in the World Trade Organisation. Practice and Procedure*, Den Haag, Kluwer Law International, 1999, xvi + 313 p.; P. PESCATORE, *Handbook of GATT dispute settlement*, Ardsley on Hudson, Transnational, Deventer, Kluwer, 1991-1995, 2 vol.; E.U. PETERSMANN, *The GATT/WTO Dispute Settlement System: International Law, International Organizations and Dispute Settlement*, Londen, Kluwer, 1997, xvii + 344 p.; E.U. PETERSMANN (ed.), *International Trade Law and the GATT/WTO Dispute Settlement System*, Londen, Kluwer Law International, 1997, xviii + 704 p.; E.U. PETERSMANN, 'The Dispute Settlement System of the World Trade Organization and the Evolution of the GATT Dispute Settlement System since 1948', *C.M.L. Rev.* 1994, 1157-1244; P.T. STOLL, 'World Trade, Dispute Settlement', in R. BERNHARDT (ed.), *Encyclopedia of Public International Law*, Amsterdam, North-Holland, IV, 1520-1529; E.-U. PETERSMANN, *The GATT/WTO dispute settlement system: international law, international organizations and dispute settlement*, Londen, Kluwer, 1997, xvii + 344 p.; T.P. STEWART en A.S. DWYER, *Handbook on WTO trade remedy disputes. The first six years (1995-2000)*, Ardsley, Transnational Publishers, 2001, xvii + 560 p.; G. VERHOESEL, *National Treatment and WTO Dispute Settlement*.

146 Art. 4 DSU.

ve met of zonder de instemming van de tegenpartij de procedure starten.¹⁴⁷ Er dienen eerst *consultaties* te worden gehouden tussen de Leden gedurende maximum 60 dagen.¹⁴⁸ Als deze consultaties falen kan de klager verzoeken dat een panel wordt aangesteld. Het verwerende Lid kan de aanstelling van een panel één keer blokkeren, maar wanneer het Orgaan voor Geschillenbeslechting ('DSB') een tweede maal vergadert, kan de aanstelling niet langer worden verhinderd (tenzij er een consensus tegen de aanstelling bestaat). De panels lijken op een rechtbank, met dit belangrijke verschil dat de leden worden gekozen in consultatie met de bij het geschil betrokken partijen. In het (zeldzame) geval dat de partijen niet overeenkomen zal de Directeur-generaal van de WTO hen aanstellen.¹⁴⁹ Panelleden dienen zodanig te worden geselecteerd dat de onafhankelijkheid van de leden, een voldoende gevarieerde achtergrond en een breed spectrum aan ervaring gewaarborgd zijn.¹⁵⁰ Bijkomende waarborgen zijn uitgewerkt in '*Rules of Conduct*'.¹⁵¹ Panels komen achter gesloten deuren samen¹⁵² en dienen te beslissen binnen zes maanden. In geval van hoogdringendheid wordt dit tot drie maanden beperkt. Het uiteindelijke panelrapport wordt aangenomen door het DSB binnen de 60 dagen, tenzij één van de partijen kennis geeft van haar beslissing om beroep in te stellen of er in het DSB een consensus bestaat om het rapport te verwerpen (de zgn. omgekeerde consensus of '*inverted consensus*').¹⁵³

25. Partijen bij het geschil (niet derden) kunnen beroep instellen tegen het rapport bij de vaste Beroepsinstantie ('*Standing Appellate Body*'). Dit Beroepsorgaan bestaat uit zeven personen die voor een termijn van 4 jaar zijn benoemd. Het moet gaan om personen met een aantoonbare ervaring op het gebied van het recht en de internationale handel. Ze mogen geen banden hebben met enige regering en mogen niet deelnemen aan de behandeling van geschillen die direct of indirect zouden kunnen leiden tot een belangenconflict.¹⁵⁴ Het beroep

¹⁴⁷ De partij moet echter wel bewijzen dat een '*voordeel waarvan zij redelijkerwijs kon verwachten dat het haar rechtstreeks of onrechtstreeks toekomt ingevolge [de WTO-Overeenkomst] wordt uitgehoud of tenietgedaan*' ('*nullification or impairment*'), of dat het '*realiseren van een doelstelling van [de WTO-Overeenkomst] wordt verhinderd*' (zgn. '*non-violation complaint*'). In praktijk blijken nagenoeg alle geschillen gebaseerd te zijn op '*nullification or impairment*'. Zie K. VAN DE CASTEELE, *l.c.*, 278.

¹⁴⁸ Art. 4.7 DSU.

¹⁴⁹ Art. 8.7 DSU.

¹⁵⁰ Art. 8.2 DSU.

¹⁵¹ *Rules of Conduct for the Understanding on Rules and Procedures Concerning the Settlement of Disputes*, door de WTO aangenomen in december 1996. Hierover J. WIERS, 'The WTO's Rules of Conduct for Dispute Settlement', *Leiden Journal of International Law* 1998, 265-274.

¹⁵² Op dit gebrek aan openbaarheid is thans groeiende kritiek. Zie o.a. de aanbevelingen voor grotere transparantie van de Parlementaire Werkgroep Globalisering, *supra* noot 41.

¹⁵³ Zie art. 16.4 DSU. In de GATT 1947-periode moesten Panel rapporten aangenomen worden door de Algemene Raad bij unanimiteit. Dit had tot gevolg dat de verliezende partij heel gemakkelijk het rapport kon blokkeren, wat dan ook vaak gebeurde. De regel van de *inverted consensus* draait dit om en maakt het nagenoeg onmogelijk om het rapport tegen te houden.

¹⁵⁴ Art. 17.3 DSU.

dient gebaseerd te zijn op rechtspunten.¹⁵⁵ Het Beroepsorgaan kan de juridische bevindingen en conclusies van het panel bevestigen, wijzigen of vernietigen en dient zulks in beginsel binnen 60 dagen te doen.¹⁵⁶ Het rapport van het Beroepsorgaan wordt door het DSB aangenomen en door de partijen bij het geschil onvoorwaardelijk aanvaard, tenzij het DSB binnen 30 dagen na toezending van het rapport aan de WTO-leden, bij consensus besluit het rapport niet aan te nemen (opnieuw de omgekeerde consensus).

26. Veroordelingen van Leden hebben weinig kracht als er geen sancties kunnen worden opgelegd om ze af te dwingen. Niettemin kunnen niet zomaar handelssancties worden opgelegd. Op een bijeenkomst van het DSB, te houden binnen 30 dagen na de aanneming van het rapport van een panel of van het Beroepsorgaan, moet het betrokken Lid het DSB in kennis stellen van zijn voornemens ten aanzien van de tenuitvoerlegging van de aanbevelingen en uitspraken van het DSB. Indien het onmogelijk is deze onmiddellijk na te leven, krijgt het betrokken Lid een redelijke termijn om zulks alsnog te doen.¹⁵⁷ Als het Lid er niet in slaagt binnen deze termijn te handelen, moet het onderhandelingen aangaan met de klager(s) teneinde een wederzijds aanvaardbare compensatie¹⁵⁸ vast te stellen. Indien na 20 dagen geen bevredigende compensatie is vastgesteld, mag de klager het DSB verzoeken om toelating te geven om beperkte handelssancties ('*retaliation*') op te leggen (schorsing van concessies of verplichtingen) jegens de andere partij. Het DSB moet deze toelating verstrekken binnen 30 dagen na de afloop van de redelijke termijn, tenzij er een consensus tegen dit verzoek is.¹⁵⁹ In beginsel dienen de sancties te worden genomen in dezelfde sector als deze waarover het geschil gaat. Wanneer dit niet doeltreffend blijkt, kunnen sancties betrekking hebben op een andere sector of zelfs op een ander WTO-akkoord (zgn. '*cross-retaliation*'). Handelssancties mogen m.a.w. slechts het *ultimum remedium* zijn. Deze sancties staan immers lijnrecht tegenover het opzet van de WTO (vrijmaking van de handel) en gaan derhalve eigenlijk in tegen het economisch belang van elke partij.¹⁶⁰ Bovendien zijn dergelijke sancties weinig nuttig voor armere Leden. Wanneer zij winnen tegen een rijk, geïndustrialiseerd land (bv. omdat het de import uit dit armere land belemmert) en handelssancties opleggen, zal dit het rijke Lid niet hard treffen. De export van deze rijkere Staat naar het armere, winnende land

¹⁵⁵ Art. 17.6 DSU. Zie dienaangaande o.a. P.J. KUYPER, 'The Appellate Body and the Facts', in M. BRONCKERS en R. QUICK (eds.), *New Directions in International Economic Law*, 309-323.

¹⁵⁶ De periode kan verlengd worden met maximaal 30 dagen: art. 17.5 DSU.

¹⁵⁷ Art. 21.3 DSU.

¹⁵⁸ Bv. tariefverminderingen in domeinen die van bijzonder belang zijn voor de klager(s).

¹⁵⁹ Art. 22.6 DSU.

¹⁶⁰ Zie het arbitrage-panel in *EC-Bananas*: '*The suspension of concessions is not in the economic interest of either [party]*'. Arbitrage Rapport: EC – Regime for the Importation, Sale and Distribution of Bananas – Recourse to Arbitration by the EC under art. 22.6 DSU, WT/DS27/ARB (9 september 1999), 2.13.

zal slechts een fractie zijn van de totale export van dit rijke land en bijgevolg zullen handelssancties verwaarloosbaar zijn.¹⁶¹

Langzamerhand zijn er steeds meer oproepen tot herziening van het geschillenbeslechtingsmechanisme te horen, hoe succesvol het mechanisme ook mag zijn.¹⁶² In 1999 werd een voorstel tot hervorming ingediend voor de Ministeriële Conferentie van Seattle, die evenwel mislukte.¹⁶³ De Ministeriële Conferentie van Doha besloot in november 2001 de onderhandelingen omtrent het DSU te openen.¹⁶⁴ Verschillende voorstellen werden onderzocht en resulteerden in de zgn. ‘*Chairman’s Text*’ van 16 mei 2003.¹⁶⁵ Deze onderhandelingen zouden afgelopen moeten zijn tegen mei 2004.

C. De EG in de WTO

27. Aandacht dient te worden besteed aan de plaats van de Europese Gemeenschap in de WTO.¹⁶⁶ Onder de GATT 1947 was de EG geen verdragspartij. Evenwel trad zij, op grond van de belangrijke bevoegdheden inzake gemeenschappelijke handelspolitiek die haar door het EG-Verdrag zijn toegekend, in vele aangelegenheden op in plaats van (exclusieve bevoegdheden) of samen

¹⁶¹ J. PAUWELYN, ‘Enforcement and Countermeasures in the WTO: Rules are Rules – Toward a more collective approach’, *American Journal of International Law* 2000, 338.

¹⁶² Zie voor een overzicht P. VAN DEN BOSSCHE, ‘The Doha Development Round Negotiations on the Dispute Settlement Understanding’, WTO Conference Paper, Taipei, november 2003, ook beschikbaar als Working Paper nr. 47 van het Instituut voor Internationaal Recht van de KU Leuven: <http://www.law.kuleuven.ac.be/iir/nl/wp/WP47e.pdf>. Zie tevens de aanbevelingen terzake van de Parlementaire Werkgroep Globalisering, *supra*, noot 41.

¹⁶³ *Proposed Amendment of the Dispute Settlement Understanding*, WT/MIN(99)/8, 22 november 1999.

¹⁶⁴ Ministeriële Verklaring van Doha, 14 november 2001, *supra* noot 35, para. 30.

¹⁶⁵ Job (03)/91.

¹⁶⁶ Zie o.a. F. ABBOTT, ‘GATT and the European Community, a Formula for Peaceful Coexistence’, 12 *Michigan Journal of International Law*, 1990, 1-58; F. CASTILLO DE LA TORRE, ‘The status of GATT in EEC law’, *Journal of World Trade* 1992, 35-43; G. DE BÚRCA en J. SCOTT, *The EU and the WTO: Legal and Constitutional Issues*, Oxford, Hart, 2001, x + 332 p.; P. DIDIER, *WTO trade instruments in EU law: commercial policy instruments: dumping, subsidies, safeguards, public-procurement*, Londen, Cameron May, 1999, 844 p.; S. DILLON, *International trade and economic law and the European Union*, Oxford, Hart, 2002, xviii + 391 p.; A. MURPHY, *The European Community and the International Trading System, Vol I Completing the Uruguay Round of the GATT, Vol. II The European Community and the Uruguay Round*, Brussel, Center for European Policy Studies, 1990, vol. I, 166 p., vol. II, 140 p.; E.-U. PETERSMANN, ‘The Uruguay Round of multilateral trade negotiations and the single European market 1992’, in *EG und Drittstaatsbeziehungen nach 1992*, 1991, p. 195-212; L.S. ROSSI, *Commercio internazionale sostenibile?: WTO e Unione europea*, Bologna, Il Mulino, 2003, 343 p.; R. SENTI, ‘The role of the EU as an economic actor within the WTO’, *European Foreign Affairs Review*, 2002, 7, p. 111-117; J.H.H. WEILER (ed.), *The EU, the WTO, and the NAFTA: towards a common law of international trade?* (Oxford, Oxford University Press), 2001, xx + 238 p.

met (gedeelde bevoegdheden) haar lidstaten.¹⁶⁷ Toen de WTO werd opgericht, werd de EG, samen met de EU-lidstaten, Lid van de organisatie.¹⁶⁸ Bij stemmingen heeft de EG evenveel stemmen als de EU-lidstaten samen.¹⁶⁹ Tot vóór het Verdrag van Nice¹⁷⁰ kon de Gemeenschap enkel op grond van art. 133 EG-Verdrag optreden met betrekking tot akkoorden omtrent de handel in goederen. Andere handelsakkoorden behoorden tot de gedeelde bevoegdheid van de Gemeenschap en de EU-lidstaten.¹⁷¹ Bijgevolg kon de Gemeenschap niet optreden op basis van art. 133 EG-Verdrag voor wat betreft de akkoorden omtrent de handel in diensten of de handelsaspecten van intellectuele eigendom. De onderhandeling en het sluiten van dergelijke akkoorden kon dan enkel op basis van art. 300 EG-Verdrag, waarbij unanimititeit in de Raad vereist is. Sinds het Verdrag van Nice bepaalt het nieuwe art. 133, lid 5, eerste alinea, EG-Verdrag dat de leden 1 tot 4 van art. 133 ook van toepassing zijn op onderhandelingen over en de sluiting van akkoorden op het gebied van de handel in diensten (GATS) en de handelsaspecten van intellectuele eigendom (TRIPs). Voor deze domeinen kan derhalve, in beginsel, de Commissie onderhandelen en besluit de Raad met gekwalificeerde meerderheid. Er zijn echter verschillende uitzonderingen op dit beginsel, waarbij de Raad met eenparigheid van stemmen dient te beslissen.¹⁷² Allereerst dient er met eenparigheid te worden beslist wanneer de overeenkomst aangelegenheden betreft waarvoor de interne EG-voorschriften met eenparigheid worden beslist.¹⁷³ Verder dient ook indien de Gemeenschap haar bevoegdheden uit hoofde van het EG-Verdrag nog niet heeft uitgeoefend, met unanimititeit te worden beslist. Tenslotte is unanimititeit vereist voor akkoorden die naast handel in diensten of intellectuele eigendom ook betrekking hebben op culturele en audiovisuele diensten, onderwijsdiensten of sociale en volksgezondheidsdiensten.¹⁷⁴ Deze akkoorden worden door de Gemeenschap en de lidstaten gezamenlijk gesloten.

¹⁶⁷ H. v. J., arrest van 12 december 1972, *International Fruit Company*, gevoegde zaken 21-24/72, *Jur. H.v.J.* 1972, r.o. 11-15. Zie ook E.-U. PETERSMANN, „Die EWG als GATT-Mitglied – Rechtsconflicte zwischen GATT-Recht und Europäischem Gemeinschaftsrecht”, in M. HILF en E.U. PETERSMANN (eds.), *GATT und EG*, Baden Baden, Nomos Verlag, 1986, 119-174.

¹⁶⁸ K. LENAERTS en P. VAN NUFFEL, *Europees recht in hoofdlijnen*, Antwerpen, Maklu, 2003, 3^e ed., 803.

¹⁶⁹ K. VAN DE CASTEELE, *L.c.*, 273.

¹⁷⁰ Verdrag van Nice houdende de wijziging van het Verdrag betreffende de Europese Unie, de verdragen tot oprichting van de Europese Gemeenschappen en sommige bijbehorende akten en met de Slotakte, gedaan te Nice op 26 februari 2001 (goedgekeurd bij wet van 7 juni 2002, *B.S.* 11 februari 2003).

¹⁷¹ P. VAN NUFFEL, ‘Le traité de Nice – Un commentaire’, *Revue du Droit de l’Union Européenne* 2001, 368.

¹⁷² Zie voor een meer gedetailleerde analyse J. WOUTERS, ‘De Europese Unie als internationale actor na het Verdrag van Nice’, *Nederlands Tijdschrift voor Europees Recht*, 2002, 62-70.

¹⁷³ Dit is een logische toepassing van het beginsel ‘*in foro interno, in foro externo*’. Dit beginsel van parallelisme van stemprocedures binnen de Raad voor interne en externe bevoegdheden is ook vastgelegd in art. 300, tweede lid, eerste alinea, EG-Verdrag.

¹⁷⁴ Art. 133, lid 5, derde alinea, EG-Verdrag. Dit zijn de zgn. ‘horizontale akkoorden’.

Naast onderhandelingen over nieuwe WTO-akkoorden speelt de EG een belangrijke rol in het WTO-geschillenbeslechtsmechanisme. Natuurlijke en rechtspersonen die optreden voor een industrie in de Gemeenschap¹⁷⁵, individuele ondernemingen binnen de EG¹⁷⁶ en ook de EU-lidstaten zelf¹⁷⁷ kunnen de Commissie op de hoogte stellen van handelsbelemmeringen door niet-EU staten die hen schade berokkenen. De Commissie kan dan besluiten een onderzoek te starten, voorlopige maatregelen te nemen en eventueel een klacht in te dienen bij het DSU.

Het is tenslotte belangrijk aan te stippen dat het Hof van Justitie van de EG de rechtstreekse werking van de WTO-akkoorden in het algemeen niet aanvaardt.¹⁷⁸ Hierop bestaan twee uitzonderingen: (i) indien de Gemeenschap uitvoering heeft gegeven aan een verplichting in het kader van de WTO¹⁷⁹; (ii) wanneer de EG-regels uitdrukkelijk naar GATT/WTO-regels verwijzen.¹⁸⁰ De afwezigheid van rechtstreekse werking ontslaat de nationale rechter evenwel niet van de verplichting de nationale rechtsregels zoveel mogelijk toe te passen in het licht van de bewoordingen en het doel van deze bepalingen.¹⁸¹ Het Belgische Hof van Cassatie heeft eveneens geoordeeld dat TRIPS-bepalingen geen rechtstreekse werking hebben.¹⁸²

¹⁷⁵ Art. 3 Verordening Raad EG Nr. 3286/94, 22 december 1994 tot vaststelling van communautaire procedures op het gebied van de gemeenschappelijke handelspolitiek met het oog op de handhaving van de rechten die de Gemeenschap ontleent aan internationale regelingen voor het handelsverkeer, in het bijzonder die welke onder auspiciën van de Wereldhandelsorganisatie werden vastgesteld, *P.B. L.* 31 december 1994, afl. 349, 71.

¹⁷⁶ Art. 4 Verordening Nr. 3286/94.

¹⁷⁷ Art. 6 Verordening Nr. 3286/94.

¹⁷⁸ Zie de arresten van het H.v.J. van 23 november 1999, zaak C-149/96, *Portugal/Raad*, *Jur. H.v.J.* 1999, I-8395, r.o. 34-52; 14 december 2000, gevoegde zaken C-300/98 en C-392/98, *Parfums Christian Dior e.a.*, *Jur. H.v.J.* 2000, I-11307, r.o. 41-44; 13 september 2001, zaak C-89/99, *Schieving-Nijstadi e.a.*, *Jur. H.v.J.* 2001, I-5851, r.o. 54-73; 9 oktober 2001, zaak C-377/98, *Nederland/Europees Parlement*, *Jur. H.v.J.* 2001, I-7079, r.o. 52. Zie o.a. A. DESMEDT, 'Rechtstreekse werking van WTO-akkoorden via de achterdeur? De bevoegdheid van de nationale rechter tot de interpretatie van het TRIPS-akkoord na de Dior-zaak', *Nederlands Tijdschrift Europees Recht* 2001, 79-83; P. VAN HUFFEL en V. VANOVERMEIRE, 'Over de bevoegdheid van het Hof van Justitie tot uitlegging van TRIPS en de directe werking van art. 50 lid 6 TRIPS', *T.B.H.* 2001, 445-454. Zie, voor een kritische analyse van deze rechtspraak, J. WOUTERS en D. VAN EECKHOUTTE, 'Enforcement of Customary International Law through European Community Law' in J.M. PRINSEN en A. SCHRAUWEN (eds.), *Direct effect. Rethinking a Classic of EC Legal Doctrine*, Groningen, European Law Publishing, 2002, 183-234.

¹⁷⁹ Arrest *Portugal/Raad*, r.o. 49.

¹⁸⁰ *Id.*, Zie ook H.v.J., arrest van 22 juni 1989, zaak 70/87, *Fediol/Commissie*, *Jur. H.v.J.* 1989, 1781, r.o. 19-22; 7 mei 1991, zaak C-69/89, *Nakajima*, *Jur. H.v.J.* 1991, I-2069, r.o. 31.

¹⁸¹ Arrest *Parfums Christian Dior e.a.*, r.o. 47.

¹⁸² Cass., 11 mei 2001, *Pas.* 2001, I, 839, *R.W.* 2002-03, 658: 'uit artikel 1.1 TRIPS blijkt dat het niet de wil geweest is van de contractsluitende partijen de toeken-

D. België en Vlaanderen in de WTO

28. Het voorgaande betekent geenszins dat de EU-lidstaten buiten spel worden gezet in de WTO. België, maar ook Vlaanderen, proberen zichtbaar actief aanwezig te zijn binnen de WTO.¹⁸³ In het zgn. 'Comité 133'¹⁸⁴ zijn alle EU-lidstaten vertegenwoordigd en wordt door de Belgische delegatie het 'Belgisch standpunt' verdedigd. Dit 'Belgisch standpunt' is niet louter het standpunt van de federale regering. In de bijzondere wet die het Lambermont-akkoord uitwerkte¹⁸⁵ werd immers bepaald dat het 'afzet- en uitvoerbeleid' (dit is het beleid inzake de buitenlandse handel) in beginsel een gewestelijke aangelegenheid is geworden.¹⁸⁶ Niettemin behoudt de federale overheid wel nog de bevoegdheid mee te beslissen over het 'Belgisch standpunt'. Dit kan echter maar voor zover een samenwerkingsakkoord hierin voorziet.¹⁸⁷ Op 30 juni 1994 werd een kaderakkoord gesloten tot samenwerking tussen de Federale Staat, de Gemeenschappen en de Gewesten over de vertegenwoordiging van het Koninkrijk België bij de internationale organisaties waarvan de werkzaamheden betrekking hebben op gemengde bevoegdheden.¹⁸⁸ Dit samenwerkingsakkoord bleef ook na de Lambermont-wijziging van toepassing. De participatie van niet alleen de gewesten, maar ook de gemeenschappen en een groot aantal Federale Overheidsdiensten aan dit overleg wordt niet alleen verklaard door de bevoegdheidsverdeling inzake het afzet- en uitvoerbeleid, maar evenzeer door het feit dat de handel in diensten (met inbegrip van media, onderwijs, gezondheidszorg, ...) een invloed heeft op het beleid van elke overheid van het land. Het overleg tussen gemeenschappen, gewesten en de federale overheid omtrent de formele standpuntbepaling ten aanzien van de WTO gebeurt bij de dienst 'E5'.¹⁸⁹ Het bereikte 'Belgisch standpunt' wordt dan op het niveau van het Comité 133 gebracht teneinde het Europese standpunt vast te leggen. Op de Ministeriële Conferentie van Cancún verdedigde de Europese Commissie een standpunt dat nauwelijks volledig in de lijn van het Belgische en Vlaamse standpunt lag.¹⁹⁰

Het WTO-recht heeft in toenemende mate een impact op de Belgische wet- en regelgeving. Zo diende men bv. bij het opstellen van de wet ter bevordering

ning van subjectieve rechten en het opleggen van verplichtingen aan personen tot voorwerp van het verdrag te maken'.

183 Zie o.m. T O. SALOMONSON en D. CRIEKEMANS, 'België, Vlaanderen en multinationale fora. De samenwerking en het gegenereerde imago in de Wereldhandelsorganisatie en de Raad van Europa', *Res Publica* 2001, 147-169.

184 Dit Comité is genoemd naar art. 133 EG-Verdrag, zie *supra*, nr. 27.

185 Bijzondere wet van 13 juli 2001 houdende overdracht van diverse bevoegdheden aan de gewesten en de gemeenschappen, *B.S.* 3 augustus 2001.

186 G. CRAENEN, 'Landbouw en zeevisserij, buitenlandse handel en ontwikkelingssamenwerking', in A. ALEN (ed.), *De vijfde staatshervorming van 2001*, Brugge, Die Keure, 2002, 138.

187 Art. 6, § 1, VI, 3° *inuncto* art. 92bis, § 4bis Bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen, *B.S.* 15 augustus 1980.

188 *B.S.* 19 november 1994.

189 De voormalige dienst 'P11'.

190 Zie I. DOCHY, *Cancún: Achter de Europese coulissen van de onderhandelingstafel*, <http://europa.eu.int/comm/represent/be/neder/eurinfo280/nl/nlinfo06.htm>

van sociaal verantwoorde productie rekening te houden met de Belgische WTO-verplichtingen. Het invoeren een sociaal label voor ondernemingen die de basisconventies van de Internationale Arbeidsorganisatie naleven, zou immers een handelsbelemmering kunnen opwerpen voor producten zonder dergelijk sociaal label en derhalve strijdig kunnen zijn met de bepalingen van het TBT-Akkoord en de GATT (*supra*, nr. 12).¹⁹¹ Ook verschillende K.B.'s¹⁹², besluiten van de Vlaamse regering¹⁹³ en recente wetsontwerpen¹⁹⁴ houden rekening met WTO-normen. Tenslotte laten België en Vlaanderen zich ook financieel niet onbetuigd in de WTO. Op de Ministeriële Conferentie van Cancún beloofde Minister van Buitenlandse Zaken L. MICHEL een bijdrage van 2 miljoen Euro bovenop de reeds voorziene 500.000 Euro.¹⁹⁵ Vlaanderen droeg in 2002 en 2003 150.000 Euro bij aan de WTO. De laatste bijdrage diende ter financiering van een seminarie te Genève omtrent binnenlandse regelgeving.¹⁹⁶

¹⁹¹ Zie wet van 27 februari 2002 ter bevordering van sociaal verantwoorde productie, *B.S.* 26 maart 2002; Verslag namens de commissie voor buitenlandse betrekkingen, *Parl. St.* Kamer 2000-01, nr. 0704/4, 48; A. VANDAELE, 'De wet van 27 februari 2002 ter bevordering van sociaal verantwoorde productie: een blauwdruk voor een internationale regelgeving?', in E. BREMS en P. VANDEN HEEDE (eds.), *Bedrijven en mensenrechten. Verantwoordelijkheid en aansprakelijkheid*, Antwerpen, Maklu, 2003, 107-140.

¹⁹² Zie o.m. K.B. van 26 november 1999 tot wijziging van het koninklijk besluit van 22 februari 1991 houdende algemeen reglement betreffende de controle op de verzekeringsondernemingen, *B.S.* 29 december 1999; K.B. van 25 maart 1999 tot wijziging van het koninklijk besluit van 8 januari 1996 betreffende de overheidsopdrachten voor aanneming van werken, leveringen en diensten en de concessies voor openbare werken, *B.S.* 9 april 1999; K.B. van 25 maart 1999 tot wijziging van het koninklijk besluit van 10 januari 1996 betreffende de overheidsopdrachten voor aanneming van werken, leveringen en diensten in de sectoren water, energie, vervoer en telecommunicatie, *B.S.* 28 april 1999.

¹⁹³ Zie bv. Besluit van de Vlaamse regering van 11 februari 2000 tot vaststelling van de criteria, de voorwaarden en de nadere regelen aangaande de terbeschikkingstelling van Vlaamse uitrustingsgoederen ter bevordering van de export (*B.S.*, 18 maart 2000); Besluit van de Vlaamse regering van 20 april 2001 tot vaststelling van de voorwaarden en de regels inzake de toekenning van subsidies voor exportbevorderende activiteiten (*B.S.*, 7 juni 2001).

¹⁹⁴ Zie bv. duidelijke verwijzingen in het wetsontwerp houdende instemming met het Protocol houdende wijziging van de eenvormige Beneluxwet inzake tekeningen of modellen, gedaan te Brussel op 20 juni 2002, *Parl. St.* Senaat 2002-03, nr. 2-1443/1; wetsontwerp houdende instemming met het Protocol houdende wijziging van de eenvormige Beneluxwet op de merken, gedaan te Brussel op 7 augustus 1996, *Parl. St.* Senaat 1998-99, nr. 1-1272/1; wetsontwerp houdende instemming met het Protocol houdende wijziging van de eenvormige Beneluxwet inzake tekeningen of modellen, gedaan te Brussel op 7 augustus 1996, *Parl. St.* Senaat 1998-99, nr. 1-1270/1; en wetsontwerp tot aanpassing van de wet van 28 maart 1984 op de uitvindingsoctrooien aan de Overeenkomst inzake de handelsaspecten van de intellectuele eigendom, (TRIPs) bij het Akkoord tot oprichting van de Wereldhandelsorganisatie, *Parl. St.* Senaat 1996-97, nr. 1-483/1.

¹⁹⁵ Belgium donates 2 million Euro to WTO technical assistance, WTO press release 13 september 2003, http://www.wto.org/english/news_e/pr359_e.htm.

¹⁹⁶ P. CEYSENS, *Beleidsbrief Buitenlands Beleid 2004*, http://www2.vlaanderen.be/ned/sites/beleidsbrieven/Ceysens/buitenl_beleid_2004.pdf.

V. Besluit

29. Deze bijdrage wilde een kort overzicht bieden van het recht van de Wereldhandelsorganisatie. Dit recht is nog steeds volop in beweging. WTO-akkoorden hebben een steeds belangrijker impact op de Belgische (en Europese) rechtsorde en het beleid van de regionale, federale en Europese overheden. Het hoeft geen betoog dat dit overzicht slechts een tipje van de sluier kon oplichten en verschillende nuancerings, kritieken en details niet konden worden besproken. Deze bijdrage probeerde ook aan te geven hoe er in de WTO getracht wordt om andere waarden en doelstellingen te verzoenen met vrijhandel. Verschillende uitzonderingen, nieuwe akkoorden en uitspraken in geschillen, getuigen van deze evenwichtsoefening. Steeds meer aspecten worden bij de nieuwe onderhandelingen betrokken. Daarnaast rijzen voor de WTO als organisatie belangrijke institutionele uitdagingen, zowel wat de besluitvorming en tenuitvoerlegging van WTO-normen betreft als inzake de geschillenbeslechtsingsprocedure. Te hopen valt dat de 'Doha Ontwikkelingsagenda' tot een goed einde kan worden gebracht opdat de slagkracht van de WTO, haar (quasi-) universele lidmaatschap en de duurzaamheid van het multilaterale handelssysteem kan worden veilig gesteld.